

EKONOMICKÁ UNIVERZITA V BRATISLAVE
NÁRODOHOSPODÁRSKA FAKULTA

Evidenčné číslo: 101003/B/2020/36109009191587588

GLOBÁLNE TRENDY A ICH VPLYV NA
HOSPODÁRSKU POLITIKU

Bakalárska práca

Bratislava 2020

Mária Mihoková

EKONOMICKÁ UNIVERZITA V BRATISLAVE
NÁRODOHOSPODÁRSKA FAKULTA

GLOBÁLNE TRENDY A ICH VPLYV NA
HOSPODÁRSKU POLITIKU

Bakalárska práca

Študijný program: Ekonomía a manažment
Študijný odbor: Národné hospodárstvo
Školiace pracovisko: Katedra hospodárskej politiky
Vedúca záverečnej práce: Ing. Jarmila Vidová, PhD., MBA.

ABSTRAKT

MIHOKOVÁ, Mária: *Globálne trendy a ich vplyv na hospodársku politiku*. - Ekonomická univerzita v Bratislave. Národohospodárska fakulta, Katedra hospodárskej politiky. - Vedúca bakalárskej práce: Ing. Jarmila Vidová, PhD, MBA. - Bratislava: NHF EU, 2020, s. 52

Hlavný cieľ našej bakalárskej práce je opis jedného z globálnych trendov – rastúceho znečistenia životného prostredia. Sústredili sme sa najmä na jeho príčinu, a to nadmernú spotrebu tovarov. V našom záujme je taktiež zistiť náklonnosť občanov k predchádzaniu vzniku odpadu. Práca je rozdelená do 5 kapitol. Obsahuje 12 grafov, 2 tabuľky a 1 prílohu. Prvá kapitola sa venuje globálnym trendom. Ďalšie časti charakterizujú ciele, metodiku práce a metódy skúmania. Záverečná kapitola sa zaoberá výsledkami dotazníkového prieskumu. Výsledkom riešenia danej problematiky je analýza získaných dát a navrhnutie nástrojov pre zvýšenie prevencie vzniku odpadu.

Kľúčové slová: globalizácia, znečistenie životného prostredia, spotreba tovarov, vznik odpadu v domácnostiach

ABSTRACT

MIHOKOVÁ, Mária: *Global trends and their impact on economic policy*. University of Economics in Bratislava. Faculty of National Economy, Department of Economic Policy.- Ing. Jarmila Vidová, PhD., MBA. - Bratislava: NHF EU, 2020, p. 52

The aim of this thesis is to describe one of significant global trend – the increase of environmental pollution. We focused mainly on its cause, the excessive goods consumption. In our sphere of interest is to find about the civilians' inclination to avoid the waste production. The thesis is divided into 5 chapters. It contains 12 graphs, 3 tables and 1 attachment. The first chapter focuses on global trends. The other parts of the thesis characterize the goals, methods of work and the methods of research. The final chapter deals with the results of an online survey. The outcome of dealing with this problematic is the analysis of acquired data and proposition of ways in further waste production be prevented.

Key words: globalisation, environmental pollution, goods consumption, household waste production

OBSAH

Úvod.....	8
1 Súčasný stav riešenej problematiky doma a v zahraničí.....	9
1.1 História globalizácie	10
1.1.1 Prepojenia národných trhov	11
1.1.2 Subjekty globalizácie	12
1.2 Výhody a nevýhody globalizácie	12
1.2.1 Výhody globalizácie.....	13
1.2.2 Nevýhody globalizácie	13
1.3 Globálne trendy	15
1.3.1 Znečistenie životného prostredia.....	16
1.3.2 Sociálne dôvody znečistenia životného prostredia.....	17
1.3.3 Vplyv technológií a hospodárskeho rastu na životné prostredie.....	18
1.4 Riešenie ekologickej krízy- najväčšia výzva globalizácie.....	19
1.4.1 Európska zelená dohoda.....	20
1.4.2 Slovensko a environmentálny plán	23
2 Cieľ práce	26
3 Metodika práce a metódy skúmania	27
4 Výsledky práce	28
4.1 Produkcia odpadu v EÚ.....	28
4.1.1 Analýza miery skládkovania a spaľovania odpadu EÚ a Slovenska	29
4.1.2 Miera recyklácie a kompostovania	31
4.2 Analýza dotazníkového prieskumu	32
4.2.1 Závery dotazníkového prieskumu	43
5 Diskusia.....	45
Záver.....	47
Zoznam použitej literatúry.....	48
Prílohy	53

Zoznam tabuliek a zoznam grafov

Tabuľka 1 Podiel skládkovaného a spaľovaného odpadu na celkovom spracovanom odpade za rok 2018 a počet ZEVO za rok 2017	31
Tabuľka 2 Podiel recyklovaného a kompostovaného odpadu na celkovom spracovanom odpade za rok 2018	31
Graf 1 Produkcia odpadu a HDP na obyvateľa	30
Graf 2 Pohlavie respondentov	33
Graf 4 Dôvera obyvateľov vo firmy narábajúce s odpadom	35
Graf 5 Informovanosť občanov Prešovského kraja o znení poplatku za komunálny odpad...	36
Graf 6 Názor obyvateľov Prešovského kraja na podporu recyklácie od štátu	37
Graf 7 Popularita odmien za triedenie odpadu medzi obyvateľmi Prešovského kraja	38
Graf 8 Nákup kvalitnejšej elektroniky občanmi Prešovského kraja	39
Graf 10 Nákup ekologickej módy občanmi Prešovského kraja	41
Graf 11 Používanie vlastných textilných nákupných tašiek obyvateľmi Prešovského kraja...	42
Graf 12 Vyhnutie sa používaniu jednorazových produktov obyvateľmi Prešovského kraja...	43

Úvod

V súčasnosti sme ako krajina článkom globalizovaného sveta a spoločne všetci čerpáme z výhod, ktoré táto situácia prináša. Môžeme slobodne cestovať do ďalekých krajín, zakúsiť zahraničné výrobky a tovary, ktoré sme ako národ pred pár rokmi nepoznali. Naša spoločnosť sa rýchlo dozvie najnovšie informácie z druhého konca planéty. Mnohí naši známi môžu vďaka globalizácii pracovať v nadnárodných spoločnostiach a zbierať skúsenosti iných krajín. Aj táto situácia však postupne priniesla svoje negatíva, na ktoré musíme ako spoločnosť hromadne hľadať riešenia. Ide o trendy zo sociálnej oblasti, oblasti technológií, ekonómie a environmentalistiky. Konkrétne ide o globálne populačné trendy, zvyšujúcu sa urbanizáciu, riziko pandémie, technologický pokrok, hospodársky rast, súťaž o zdroje, tlak na ekosystémy, závažnosť klimatických problémov a rastúce znečistenie životného prostredia.

V práci sa chceme sústrediť práve na životné prostredie a dôsledky jeho znečistenia. Dotýka sa všetkých obyvateľov, keďže práve ich rastúce množstvo a materiálna spotreba stoja z časti za jej vznikom. Teoretická časť tejto práce je venovaná prvotne globalizácii, jej histórii a udáva súčasné globálne trendy. Neskôr sa sústreďuje na prístup hospodárskej politiky Európskej únie a Slovenska k environmentálnej téme a nadmernej spotrebe a materiálnej odkázanosti obyvateľstva.

Vo výskumnej časti vychádzame zo skutočností a problémov, ktoré sme zadefinovali v teoretickej časti, skúmaním však chceme poznanie vybranej problematiky posunúť ďalej – odhaliť nové aspekty a navrhnúť riešenia. Pozitívny bol pre nás všeobecný záujem o danú problematiku, nielen z pedagogickej a vedeckej obce, ale aj zo strany verejnosti. Ekológia a environmentálna kríza stále zostáva, aj napriek súčasnej situácii, jednou z najviac diskutovaných tém, verejnosť si je vedomá, že sa dotýka všetkých dimenzií spoločenského života a aj vďaka neziskovým organizáciám v treťom sektore, vyvíja tlak na kompetentné inštitúcie a robí spoločenskú osvetu. Podmienky v krajine neoznačujeme za ideálne, v odvetví ochrany životného prostredia sa však dá očakávať postupné zlepšenie – efektívne regulácie, lepšie nakladanie s odpadom a aj prístup verejnosti k informáciám o ďalšom postupe nakladania s odpadom, ktorý vytvorila.

1 Súčasný stav riešenej problematiky doma a v zahraničí

Globalizácia sa chápe ako historický proces zjednocovania krajín, rozvoja ich vzťahov a komunikácie v globálnom meradle. Je to fenomén svetovej ekonomiky, ktorý sa prejavuje rastom svetového obchodu, zvýšením tokov priamych zahraničných investícií, rastom objemu medzinárodnej produkcie, rastom počtu nadnárodných spoločností a rastúcou integráciou medzinárodných finančných trhov (Lisý, 2016)¹.

Je to predovšetkým ekonomický fenomén, aj keď sa všeobecne chápe ako proces, ktorý má tri základné dimenzie- ekonomickú, politickú a sociálnu- a niekoľko vedľajších, z ktorých sa teraz najviac do popredia dostáva ekologická.

Na formovaní nových trendov ekonomického myslenia, reagujúcich na nové výzvy spoločenského a ekonomického vývoja vyplývajúceho z globalizácie a z otvárania slovenskej ekonomiky sa podieľal prof. Šíkula. Zdôvodňoval úspešnosť malej a globalizácii otvorenej ekonomiky a jej výrazne determinovanú schopnosť včas identifikovať, využiť príležitosti a pružne reagovať na riziká, ktoré prinášajú zmeny vo vonkajšom ekonomickom prostredí. Nosnou témou jeho publikácie² je proces globalizácie na Slovensku, pričom si všímal nielen reálne procesy s ňou spojené, ale aj inštitucionálne zmeny presahujúce z vonkajšieho do vnútorného prostredia národných ekonomík a s tým späté riziká.

V súčasnej situácii, kedy ekonomiky, a teda aj globalizácia čelí pandémií COVID- 19, sa globalizácia hodnotí na jednej strane pozitívne, na druhej negatívne. Frank Appel³, šéf Deutsche Post, nedávno označil globalizáciu za istý druh poistenia pre nadnárodné korporácie aj v koronakríze, lebo celosvetové pôsobenie im umožňuje aj flexibilné prispôsobenie v porovnaní s podnikmi, ktoré sú závislé od situácie na jedinom národnom trhu.

Stále viac sa však množia úvahy o posilnení trendu k „deglobalizácii“. Nárast protiglobalizačných nálad vo svete stúpa každý rok. Deglobalizácia je vo všeobecnosti vnímaná ako proces znižovania vzájomnej závislosti a integrácie medzi krajinami. Za prvé príznaky sa považuje úspech britského referenda o odstúpení z Európskej únie a víťazstvo Donalda Trumpa vo voľbách v USA v roku 2016.

Česko- americký ekonóm a profesor Milan Zelený⁴ predpokladá preklopenie globalizácie do „relokalizácie“ a zraniteľnosť globálnych dodávateľsko- odberateľských

¹ LISÝ, Ján a kol. Ekonómia. 1. vydanie. Praha: Wolters Kluwer, 2016. s.584, ISBN 978-80-7552-275-7

² ŠÍKULA, Milan. Globalizácia- rázcestie civilizácie. Bratislava: Sprint, 1999. s.124, ISBN 8088848466

³ Oldenburger Onlinezeitung, 2020. Dostupné na: <https://www.oldenburger-onlinezeitung.de/nachrichten/post-chef-erwartet-keinen-rueckschlag-fuer-globalisierung-40018.html>

⁴ KRIVOŠÍK, Lukáš. Čakajú nás prevratné zmeny. In: *tyždeň*. Bratislava: W PRESS. 2012. č. 34. ISSN 1336-653X (online) Dostupné online: <https://www.tyzden.sk/casopis/11817/cakaju-nas-prevratne-zmeny/?ref=kat>

reťazcov, kvôli riziku chorôb a epidémií. Ide o opätovné naviazanie množstva komplexnej výroby na konkrétnu lokalitu. Relokalizácia v Zeleného ponímaní nie je popretím ekonomického napredovania, ale jeho organickým vyústením. Slovensko ako krajina s veľkými regionálnymi rozdielmi a excentricky položeným hlavným mestom, by pre takéto úvahy malo byť vnímavé. Regionalizmus ako širšia spoločenská téma je zatiaľ len diskusiou vo vedeckej obci.

1.1 História globalizácie

Za začiatky globalizácie sa môžu považovať už prvé plavby španielskych a holandských moreplavcov a obchodníkov. Už tu sa začal proces šírenia poznatkov o spoločnosti, jednotlivcovi a prírode do ostatných častí sveta. Vďaka nim sa z ich materských krajín, podobne ako neskôr z Veľkej Británie či Španielska, stali globálne veľmoci. K postupnému prepojeniu sveta prispelo v rokoch 1875 - 1925 prijatie Gregoriánskeho kalendára, ako aj celkové zjednotenie dátumových a časových pásem. Expanziu vo svetovom obchode a investíciách, zvlášť podporenú priemyselnou revolúciou v druhej polovici 19. storočia, zastavila prvá svetová vojna. Štáty na ňu reagovali politikou zameranou proti voľnému trhu, ktorá sa ešte sprísnila po svetovej hospodárskej kríze v 30. rokoch. Po 2.svetovej vojne nastáva v Európe jeden z najdôležitejších medzníkov v procese globalizácie. V záujme zabezpečenia trvalého mieru sa európske krajiny začínajú od roku 1950 hospodársky a politicky zjednocovať.

V hospodárskom živote mnohých európskych krajín bola a je snaha o internacionalizáciu. To sa považuje za jednu z príčin vzniku rozvoja integračných procesov. Okrem prvých plavieb európskych moreplavcov, sa za konkrétne začiatky globalizácie považujú už prvé ekonomické a politické predpoklady na presadenie všeobecných integračných tendencií. Francúzsky minister zahraničných vecí v rokoch 1948-1962, Robert Schuman, je považovaný za jedného zo zakladateľov zjednotenej Európy. V roku 1950 zverejnil svoj plán pre francúzsku a nemeckú výrobu uhlia a ocele, ktorý sa neskôr realizoval 18. apríla 1951 Parížskou dohodou o založení Európskeho spoločenstva uhlia a ocele, ktorá platila 50 rokov. Európska integrácia vďaka svojim úspechom a postupnému zlepšovaniu vzťahov medzi bývalými vojnovými nepriateľmi pokračovala ďalej. Oceľ a uhlie strácali na dôležitosti, naopak stále viac narastal význam atómovej energie, a aj preto boli v roku 1957 podpísané Rímske zmluvy, vďaka ktorým vzniklo Európske hospodárske spoločenstvo a Európske spoločenstvo pre atómovú energiu. Podľa Bracjuna⁵ vznikla neskôr koalícia troch spoločenstiev s názvom

⁵ BRACJUN, A. Hospodárska politika Európskej únie. Bratislava: SPRINT dva. 2008. s.221.
ISBN 978-80-969927-8-2

Európske spoločenstvá, kde sa zároveň ustanovila spoločná Rada aj Komisia. Aj keď v druhej polovici 20. storočia nastali viaceré hospodárske problémy, spoločenstvá vytrvali a naďalej vykonávali nadnárodnú politiku, ku ktorej prispela väčšina členských štátov. (s. 23-28, 2008)

Posun v kompaktnej Európe a jej postupnej globalizácií nastal v roku 1992 podpísaním Zmluvy o Európskej únii, tzv. Maastrichtskej zmluvy. „Táto zmluva predstavuje novú etapu v procese utvárania čoraz užšieho spojenectva medzi národmi Európy, v ktorom sa prijímajú rozhodnutia čo najbližšie k občanovi. Únia je založená na Európskych spoločenstvách doplnených politikami a formami spolupráce stanovenými touto zmluvou. Jej cieľom je utvárať vzťahy medzi členskými štátmi a ich národmi spôsobom, v ktorom sa prejavuje súdržnosť a solidarita⁶.“

Predstavitelia Európskej únie už ako organizácie svojho druhu po piatich rokoch podpísali Amsterdamskú zmluvu, ktorá nesie prioritný význam pri príprave globalizácie ekonomiky a budúcich členov únie. Upravuje taktiež bezpečnostnú, vízovú a azylovú politiku a iné politiky, ktoré sa týkajú voľného pohybu (Amsterdamská zmluva, Hlava IIIa⁷). Posledné dve zmluvy, a to Zmluva z Nice⁸ a Lisabonská zmluva, sumarizujú reformy pre prijímanie nových krajín ako členov a vyhradzujú pozíciu voči tretím krajinám sveta a internacionálnym organizáciám. Lisabonskou zmluvou, ktorou sa mení a dopĺňa Zmluva o Európskej únii a Zmluva o založení Európskeho spoločenstva, sa po prvýkrát stanovuje oficiálny postup pre prípad, že krajina EÚ chce vystúpiť (2007)⁹.

1.1.1 *Prepojenia národných trhov*

Americký teoretik integrácie Bela Balassa uvádza viaceré formy prepojenia národných trhov na makroekonomickej úrovni¹⁰. Ide prevažne o spoločný trh, kde sa jedná hlavne o zrušenie mnohých obmedzení pohybu výrobných faktorov, medzi nimi hlavne voľný pohyb kapitálu a pracovnej sily. Ďalším prepojením je spoločná colná únia, ktorá kontroluje colné opatrenia členskými štátmi a tvorí jednotné obchodno-politické územie s osobitým vzťahom k

⁶ Zmluva o Európskej únii (92/C191/01). Dostupné na internete: <https://www.nrsr.sk/web/Static/sk-SK/EU/Doc/maastrichtska-zmluva.pdf> [5.1.2020]

⁷ Amsterdamská zmluva. Hlava IIIa. Dostupné na internete: <https://www.nrsr.sk/web/Static/sk-SK/EU/Doc/amsterdamska-zmluva.pdf> [5.1.2020]

⁸ Zmluva z Nice, Vyhlásenie o budúcnosti únie, s. 83. 2001. Dostupné na internete: <https://www.nrsr.sk/web/Static/sk-SK/EU/Doc/zmluva-z-nice.pdf>

⁹ Zmluva o Európskej únii, Článok 50. 2007. Dostupné na: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/SK/TXT/?uri=celex:12016M050>

¹⁰ BALASSA, B. Teorie ekonomické integrace. Praha. 1966. s 328,

vonkajšiemu svetu. Medzi ďalšie formy opatrení patrí aj hospodárska únia, menová únia a ekonomická integrácia.

1.1.2 *Subjekty globalizácie*

S odstupom času sa mnohé krajiny začali ekonomicky integrovať vo všetkých častiach sveta, nielen na starom kontinente cez Európsku úniu. Základom ekonomickej integrácie je využívanie výhod spojených s aktívnou obchodnou spoluprácou. Ide taktiež o postupné odstraňovanie bariér a proces vzájomného otvárania národných ekonomík medzi sebou. Medzi najznámejšie medzinárodné inštitúcie patria predovšetkým Organizácia spojených národov (OSN) a organizácie jej systému, Medzinárodný menový fond (IMF), Svetová obchodná organizácia (WTO), Organizácia pre hospodársku spoluprácu a rozvoj (OECD), ktoré sú všeobecne dobre známe a boli už popísané v mnohých štúdiách. Vo svete však existujú mnohé integračné zoskupenia, ktoré sú síce menej známe, avšak tvoria systém globalizácie v rozvojových krajinách. Ich úlohou je predovšetkým ekonomický rozvoj v členských krajinách, environmentálna politika nie je ich prioritou. Často však ide o krajiny, ktoré sú najväčšími producentami skleníkových plynov (Európsky parlament, 2015¹¹), a takto prispievajú k ničeniu životného prostredia na planéte.

1.2 **Výhody a nevýhody globalizácie**

Ak chcú krajiny ekonomicky rásť a prosperovať, musia v dôsledku globalizácie otvoriť svoje hranice a aktívnejšie sa zapájať do medzinárodného obchodu. Dôvod je jednoduchý: ak krajina otvorí svoje hranice a vstúpi na medzinárodný trh, môže vyrábať také výrobky, vďaka ktorým dosahuje komparatívnu výhodu a ostatné výrobky môže dovážať. V súčasnom globalizovanom svete firmy prerozdeľujú svoje produkčné procesy a majú možnosť presunúť niektoré etapy výroby do zahraničia. V tomto smere je nepriamou výhodou zníženie transportných a komunikačných nákladov, ktoré umožňuje firmám geograficky, funkcionálne, ale aj produktovo rozdeliť svoju výrobu. Tento proces predstavuje základ globálnych hodnotových reťazcov. Je logické, že krajiny sa do týchto reťazcov zapájajú čoraz viac, keďže to má pre ich ekonomiku mnoho výhod.

¹¹ Európsky parlament. 2015. správa. Dostupné na:
<https://www.europarl.europa.eu/news/sk/headlines/society/20180301STO98928/ktore-krajiny-a-odvetvia-vypustaju-najviac-emisii-infografika>

1.2.1 *Výhody globalizácie*

Globalizácia ako množina procesov v sebe zahŕňa okrem internacionalizácie aj integráciu, jej prejavy však často nezávisia od vôle vlád jednotlivých štátov. Mnohé z ekonomických problémov štát nemôže riešiť samostatne, kvôli implikačnému efektu a previazanosti sa dotýkajú aj iných krajín, a preto sa dobrovoľne spájajú do organizácií, a tým sa zriekajú časti svojej suverenity. Výhodou globálnej ekonomiky je však nielen voľný obchod, ale aj liberalizácia v komplexe ekonomických vzťahov. Najmä na príklade EÚ vidieť príťažlivosť spoločného postupu viacerých krajín v konkrétnych problematikách.

Podľa štúdie Medzinárodného menového fondu¹² (ďalej len MMF) najvýznamnejšími benefitmi sú napríklad šírenie vedomostí, spill-over efekty, transfer technológií alebo úspory nákladov, čo môže viesť k zvýšeniu produktivity. Avšak účasť v hodnotových reťazcoch môže mať aj negatívne dôsledky, ako zvýšená zraniteľnosť voči globálnym krízam, riziká vzťahujúce sa na nerovnosti príjmov alebo zvýšená náchylnosť na zmeny zo strany ponuky (Ignatenko a kol., 2019).

Jedným z hlavných ukazovateľov prínosu globalizácie je aj exportná výkonnosť - podiel exportu na celkovom HDP. „Podiel exportu výrobkov na HDP dosahuje na Slovensku v súčasnom období 86,4%, je 2,6 krát vyšší ako priemer krajín EÚ a v rámci krajín EÚ28 je najvyšší. V ostatných rokoch sa prejavuje tendencia predstihu vývozu výrobkov pred ich dovozom, čo pozitívne ovplyvňuje vývoj obchodnej bilancie“. (Fifeková, 2018¹³)

1.2.2 *Nevýhody globalizácie*

Vo všeobecnosti je väčšina nevýhod globalizácie s odstupom času už známa. Ide predovšetkým a ekonomickú a sociologickú oblasť. Uvádza sa predovšetkým nestabilita ekonomiky a ekonomické rozdiely medzi krajinami. Na prvý pohľad sa môže zdať paradoxom práve nestabilita, ktorej opak sa považuje za jeden z cieľov prepájania ekonomík. Ohrozená je však najmä finančná stabilita. Ako príklad možno uviesť kolaps finančného systému v krízových rokoch 2007-2010 a jeho postupné nadväzovanie od Spojených štátov až po Európu a ďalej. Tento finančný kolaps bol sprevádzaný zmiznutím kupujúcich, ktorí by chceli do cenných papierov investovať, chýbajúca likvidita sa teda premietla do poklesu cien kupujúcich.

¹² IGNATENKO Anna- RAEI, Faezeh- MIRCHEVA, Borislava. 2019. IMF Working Paper. Global Value Chain: What are the Benefits and why do countries participate? [elektronický zdroj], s 21.

¹³ FIFEKOVÁ, Elena. Pohľad na vývoz zo Slovenska štruktúrnou optikou. In: Monitor hospodárskej politiky. Bratislava: Ekonomická univerzita v Bratislave, 2018, č.2, s. 15-20, ISSN 2453-9287

K prvej väčšej koordinácii najdôležitejších svetových bánk, ktoré sa rozhodli pre záchranu finančného systému došlo podľa odborníkov v lete 2007. Prepojenie trhu a jeho náhly nedostatok zdrojov prinútil najväčšiu francúzsku banku BNP Paribas zastaviť aktivitu na troch jej investičných fondoch, na ktorých sa obchodovalo s cennými papiermi krytými americkými hypotékami. Podľa Karpiša¹⁴, v reakcii na túto udalosť prudko narástli úroky na európskom medzibankovom trhu, kde si finančné inštitúcie požičiavajú medzi sebou peniaze na krátkodobé refinancovanie.

Globalizácia, založená v niektorých prípadoch až na extrémnej liberalizácii ekonomických aktivít, sa zvlášť markantne prejavuje na finančných trhoch. Je sprevádzaná ich nevídanou expanziou a špekulatívnymi transakciami. Obrovská koncentrácia financií v rukách najväčších finančných skupín a špekulantov brzdí racionálne fungovanie finančných trhov a predstavuje vážnu hrozbu pre stabilitu ekonomiky.

Je pochopiteľné, že experti sa dožadujú regulácie, ktorá v dôsledku existencie garancie peňazí od daňových poplatníkov štátu chýba. Vznikajú tak negatívne javy, ktoré zvyšujú ziskovosť finančného sektora nie vďaka slobodnému trhu, ale vďaka existencii implicitného prísľubu ochrany pred bankrotom (Kling, 2009¹⁵).

Globálny objem vyrábanej produkcie vo svete sústavne narastá tak, ako sa kvantitatívne zvyšuje výrobný potenciál jednotlivých krajín, ale aj celková spotreba súvisiaca s rastom obyvateľstva planéty i úrovne jeho materiálneho konzumu. Dochádza k tomu, že znižovanie spotreby materiálov a energie na jednotku produkcie nestačí pokryť ich rastúcu spotrebu. Energetická vyčerpanosť planéty, zbytočné mrhanie vyrobenou energiou, materiálom a produktami sa v dnešných časoch dostáva na pomyselné prvé priečky nevýhod globalizácie. Keďže žiadny spôsob výroby energie nemôžeme označiť za najvhodnejší a prirodzený, pre väčšinu štátov je najlepšie, ak elektrinu vyrába viacero zdrojov a čím viac ich je, tým je výroba efektívnejšia. Štát takto dokáže minimalizovať nečakané okolnosti a prispôbovať sa im. Ak napríklad nečakane vzrastie cena plynu, alebo kvôli geopolitickým problémom prestanú dodávky tejto suroviny, môže krajina prestať využívať tento spôsob výroby elektriny a namiesto toho bude na nejaký čas využívať iný, dostupnejší spôsob.

¹⁴ KARPIŠ, Juraj. Houston, we have a problem..., INESS- Institute of Economic and Social Studies, 2007. Dostupné na internete: <https://www.iness.sk/sk/stranka/529-Houston-we-have-a-problem>

¹⁵ KLING, Arnold, *Not What They Had in Mind: A History of Policies that Produced the Financial Crisis of 2008*, George Mason University, 2009, s. 29-33. Dostupné na internete: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1474430

Ak sa však bližšie pozrieme predovšetkým na environmentálne nevýhody globalizácie, Bowen a kol.¹⁶ spomínajú potrebu zabezpečenia spolupráce viacerých svetových aktérov. V súčasnom, tak globalizovanom svete táto potreba môže znieť nelogicky. Spolupráca medzi aktérmi na rôznych úrovniach, v rôznom kontexte a čase zásadne vplýva na ciele trvalo udržateľného rozvoja. To sa týka najmä nedodržiavania a nezhodnutia sa v rôznych otázkach. Je to výzva pre kolektívnu akciu, ktorá zahŕňa viacero multiplikátorov v oblastiach jurisdikcie a v sektoroch výroby s často odlišnými záujmami.

Koncepcia kolektívnej akcie má však viacero nevýhod. Jednou z nich je predovšetkým koordinačný problém inštitúcií. Rôzne a konfliktné záujmy, môžu mať hlavne politickí aktéri alebo aliancie, ktoré buď podporujú alebo brzdia zmenu politiky (Duodu, 2018¹⁷). Ako príklad sa často uvádza vzťah Spojených štátov amerických (USA) a EÚ k ekologickým otázkam. Po takmer dvoch desaťročiach pasívnych rokovaní bola v decembri 2015 prijatá Parížska dohoda. 1. júna 2017 však prezident USA, Donald Trump, nezohľadnil niekoľko petícií významných obchodných spoločností, politických predstaviteľov a členov svojej vlastnej administratívy a oznámil odstúpenie USA od Parížskej dohody (Schleich, 2017¹⁸).

Väčšina závažnejších, ale aj menej rizikových nevýhod globalizácie majú svoje riešenia. V mnohých je to najmä aktívne zapojenie sa vlády a inštitúcií, ktoré môžu následky regulovať. V ekologických problémoch však ide o spojenie individuálnej aktivity jednotlivca, štátu a firiem.

1.3 Globálne trendy

Európa je previazaná so svetom prostredníctvom rôznych ekonomických a sociálnych väzieb. Umožňujú tok materiálov, finančných zdrojov, inovácií, ideí, ale aj odpadov a emisií. Zvyšuje sa globálna súťaž o zdroje a zároveň sa prejavujú dôsledky globálnych javov, akými sú úbytok biodiverzity a zmena klímy.

¹⁶ BOWEN, Kathryn J. a kol., Implementing the “Sustainable Development Goals”: towards addressing three key governance challenges—collective action, trade-offs, and accountability. In: *Current Opinion in Environmental Sustainability*. Elsevier, 2017, č. 26-27, s. 90-96, ISSN 1877-3435

¹⁷ DUODU, Frederick. *Global Environmental Problems and Politics. An analysis on why global environmental problems are difficult to address through political solutions*, 2018. Stockholm university, Dostupné na: https://www.researchgate.net/publication/331165206_Global_Environmental_Problems_and_Politics_An_analysis_on_why_global_environmental_problems_are_difficult_to_address_through_political_solutions

¹⁸ SCHLEICH, Joachim. A fair climate deal? Accountability first!, In: *The Conversation*, 2017, Dostupné na: <https://theconversation.com/a-fair-climate-deal-accountability-first-78935>

Európska environmentálna agentúra (EEA) definuje 11 globálnych trendov v piatich klastroch¹⁹, ktoré sú považované za kľúčové pre definovanie dlhodobých výhľadov a výziev pre životné prostredie v Európe. Prvým klastrom je sociálny klaster. Sem patria 3 základné trendy, a to rozdielne globálne populačné trendy, zvyšujúca sa miera urbanizácie vo svete, meniace sa zaťaženie chorobami a riziká pandémie. Druhým klastrom je technologický, sem patrí len jeden trend, a to zrýchľujúci sa technologický pokrok, tretí klaster je ekonomický. Ten zahŕňa pokračujúci hospodársky rast, multi-polárny svet a intenzívnejšiu globálnu súťaž o zdroje. Štvrtý a kľúčový klaster je environmentálny. Sem patria 3 kľúčové globálne trendy, a to rastúci tlak na ekosystémy, zvyšovanie závažnosti problémov a dôsledkov zmeny klímy, rastúce znečistenie životného prostredia. Posledným a zatiaľ komplikovaným na definovanie, je klaster riadenia a meniace sa prístupy k riadeniu.

1.3.1 Znečistenie životného prostredia

Zo všetkých globálnych trendov sa chceme venovať najmä znečisteniu životného prostredia a jeho príčinám. Aj napriek nenahraditeľnému významu, ktorý ekosystémy plnia, dochádza globálne k ich neustálemu ohrozovaniu a ničeniu. Zmena klímy je vo všeobecnosti známa ako výsledok spaľovania fosílnych palív (či už na výrobu elektriny, alebo na kúrenie), meniacej sa a rastúcej dopravy, zmien v poľnohospodárskej činnosti, odlesňovania a globálnych zmien krajiny. Klíma a zmeny s ňou spojené sú čoraz viac uvádzané aj ako spúšťač migrácie a konzervatívne odhady hovoria, že v roku 2050 bude na Zemi okolo 200 miliónov migrantov, ktorí budú musieť opustiť svoje domovy v dôsledku environmentálnych zmien (Hendrych, 2019²⁰).

Znečistenie životného prostredia sa stalo globálnym a cezhraničným problémom, ktorý sa prejavuje zmenami v kvalite ovzdušia, vody, pôdy a ekosystémov, a priamo ovplyvňuje ľudské zdravie a blahobyt obyvateľstva.

Prístup k hygienicky vyhovujúcej pitnej vode je rozhodujúci pre udržanie života obyvateľstva. Významným problémom globálneho rozsahu je nevyhovujúca kvalita povrchovej a podzemnej vody. Predpokladá sa, že vodné zdroje budú v nasledujúcom období

¹⁹ Európska environmentálna agentúra, *The European environment —state and outlook 2020* Knowledge for transition to a sustainable Europe. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2019.s.40-47 ISBN 978-92-9480-090-9. Dostupné online: <https://www.eea.europa.eu/publications/soer-2020>

²⁰ HENDRYCH, Lukáš. *Klimatických uprchlíků přibývá, nárok na ochranu ale nemají*. Euractiv, 2019. Dostupné na: <https://euractiv.cz/section/klima-a-zivotni-prostredi/news/klimatickych-uprchliku-pribyva-narok-na-ochranu-ale-nemaji/>

v globálnom meradle vystavené vyššiemu tlaku, čo povedie k nárastu ohrozenia ekosystémov, vrátane človeka (EEA, 2018²¹).

„92% svetovej populácie žije na miestach, kde znečistenie drobnými prachovými časticami škodlivými pre ľudské zdravie prekračuje limity odporúčané Svetovou zdravotníckou organizáciou. Znečistenie ovzdušia je globálne piatou najčastejšou príčinou úmrtia. Odhaduje sa, že v roku 2017 prispelo k takmer piatim miliónom úmrtí a na celkovej úmrtnosti sa podieľalo skoro desiatimi percentami. Na znečistenie vzduchu zomrie viac ľudí ako na podvýživu, závislosť od alkoholu alebo absenciu fyzickej aktivity. V roku 2017 znížilo na Zemi priemernú dĺžku života o rok a osem mesiacov“ (Horák, 2020²²).

1.3.2 Sociálne dôvody znečistenia životného prostredia

Podľa demografických štúdií sa dá v najbližších rokoch predpokladať stály rast svetovej populácie, ktorá by mala podľa údajov OSN²³ v roku 2050 dosiahnuť 9,6 mld. ľudí. Rast globálnej populácie ovplyvní aj rast globálnej spotreby a tým pádom aj produkciu odpadu. V populačnom vývoji však dochádza k výrazným rozdielom. Pôrodnosť, úmrtnosť a migrácia ovplyvňujú vývoj populácie. Všeobecne platí, že menej vyspelé krajiny majú vyššiu pôrodnosť, ale zároveň aj úmrtnosť. Pri rozvinutejších krajinách sa znižuje pôrodnosť a vplyvom lepšej životnej úrovne a zdravotnej starostlivosti i úmrtnosť. Kým v najmenej rozvinutých krajinách prevláda vysoká pôrodnosť – podľa údajov OSN na úrovni 4,3 dieťaťa na ženu, v rozvinutých krajinách je pôrodnosť výrazne nižšia – len 1,7 dieťaťa na ženu. Populačný rast vytvára narastajúci tlak na dostupné zdroje, pričom je racionálne očakávať jeho pokračovanie aj v budúcnosti. Jedným z dôvodov je aj očakávaný výrazný nárast počtu obyvateľov planéty.

Podľa publikácie OSN²⁴, vo vyspelých krajinách prebiehajú procesy urbanizácie prakticky od obdobia priemyselnej revolúcie. Kým v roku 1950 žilo v mestách len necelých 30% svetovej populácie, do roku 2000 sa podiel mestského obyvateľstva zvýšil na viac ako 46% a od roku 2008 už mestské obyvateľstvo tvorí väčšinu svetovej populácie. V roku 2015 žilo v mestách 54% obyvateľstva sveta a tento podiel sa bude naďalej zvyšovať. Európa v

²¹ Európska environmentálna agentúra 2018. Dostupné na internete: <https://www.eea.europa.eu/sk/signalny-eea/signalny-2018/clanky/vyuzivanie-vody-v-europe-2013>

²² HORÁK, Otakar. *Ovzdušie si zamorujeme autami a najmä kúrením, do pece hodíme hocičo, čo horí*. 2020. In: DenníkN. Dostupné na: <https://dennikn.sk/1727536/ovzdušie-si-zamorujeme-autami-a-najma-kurenim-do-pece-hodime-hocico-co-hori/>

²³ OSN, *Growing at a slower pace, world population is expected to reach 9.7 billion in 2050 and could peak at nearly 11 billion around 2100*. 2019. Dostupné online: <https://www.un.org/development/desa/en/news/population/world-population-prospects-2019.html>

²⁴ OSN, *The World's Cities in 2018*. Data Booklet. 2018. s 4-7. Dostupné na: https://www.un.org/en/events/citiesday/assets/pdf/the_worlds_cities_in_2018_data_booklet.pdf

procesu urbanizácie pokročila najviac zo všetkých kontinentov. Najviac urbanizovaný je sever Európy s podielom mestského obyvateľstva tesne nad 80% a západná Európa s podielom mestského obyvateľstva tesne pod 80%. V južnej a východnej Európe je podiel obyvateľstva žijúceho v mestách nižší, dosahuje 70% .

Prenos chorôb prebieha rôznymi formami. Výraznou mierou k zrýchleniu procesu ich šírenia prispieva cestovanie, ktoré je s vývojom nových transportných modulov z roka na rok jednoduchšie. Tým je aj rýchlejšie šírenie infekčných chorôb. Ďalšími faktormi, ktoré ovplyvňujú zdravie obyvateľstva, sú znečistenie ovzdušia, vody, zlé hygienické podmienky, nedostatok potravy, spánku, zmenené klimatické podmienky, nesprávne stravovacie návyky, nevhodné zaobchádzanie s chemikáliami, ale aj neprimeraná fyzická aktivita – či už jej nedostatok alebo prebytok. Príkladom globálneho zaťaženia chorobami je aj súčasná pandémia vírusu COVID- 19.

1.3.3 *Vplyv technológií a hospodárskeho rastu na životné prostredie*

Nové technológie prispievajú k zvyšovaniu kvality života na Zemi a nesporne patria k neodlúčiteľnej súčasti nášho života. Optimistické názory sa spoliehajú na technologický pokrok, ktorý by mohol niektoré hrozby odvrátiť a účinok iných podstatne znížiť. Nové technológie však môžu predstavovať aj hrozby pre svet. Preto je dôležité precízne preštudovanie vedľajších a dlhodobých účinkov nových postupov z hľadiska zdravia obyvateľstva a životného prostredia.

Hospodársky rast je príčinou mnohých environmentálnych problémov, ale môže predstavovať aj riešenia. Tradične je chápaný ako základ zvyšovania životnej úrovne obyvateľstva a tvorby pracovných miest, s ktorými súvisia aj príjmy obyvateľstva. Rozvinuté krajiny síce produkujú viac odpadu na obyvateľa, vedia s ním však efektívne zaobchádzať. U rozvojových štátov je to naopak. Hospodársky rast vytvára predpoklady pre naplnenie cieľov v komplexnom pojme ekonomického blahobytu. Rast ekonomiky ovplyvňuje príjmy domácností a z nich vyplývajúcu úroveň spotreby, ktorá je pre nás dôležitá z hľadiska produkcie odpadu.

Pre životné prostredie a jeho zvyšujúce sa znečistenie je dôležitým faktorom kúpna sila a počet obyvateľov. Tie ovplyvňujú spotrebu prírodných zdrojov a tvorbu odpadov a emisií. Európska únia v tejto oblasti rieši problémy medzi rastom a spotrebou posunom k systému výroby a kvalite spotreby, založenom na koncepte obehovej ekonomiky či zeleného hospodárstva. „Európska únia má veľký záujem o prehĺbenie spolupráce s medzinárodnými partnermi v oblasti efektívnosti využívania zdrojov. Vďaka nabádaniu k posunu smerom k

čistejším spôsobom výroby a prenosu energie. Riešením uvedeného problému je prijatie viacerých sekundárnych právnych aktov“ (Vidová, 2015²⁵). Hospodársky rast by mal byť dosahovaný za súčasného znižovania množstva spotrebovaných zdrojov a odpadov.

1.4 Riešenie ekologickej krízy- najväčšia výzva globalizácie

Európska únia si zakladá na hodnotách a zmenách, ktoré vedú ekonomiku a spoločnosť vpred. V stratégii Európa 2020²⁶, si stanovila päť ambiciózných cieľov týkajúcich sa zamestnanosti, inovácií, vzdelania, sociálneho začlenenia a oblasti klímy a energetiky, ktoré by sa mali plniť do roku 2020. Cieľom je vybudovať inteligentné, udržateľné a inkluzívne hospodárstvo. Tieto tri vzájomne sa dopĺňajúce priority by mali pomôcť Európskej únii a jej členským štátom dosiahnuť vyššiu mieru zamestnanosti, produktivity a sociálnej súdržnosti.

Aktivita environmentálnych politík je najlepší prístup štátov k ekologickej kríze, či už ide o individuálny, ale aj spoločný postup. Zelená politika musí definovať svoje ciele a stratégie, ktorými chce svoje zámery dosiahnuť. Na to slúži tzv. environmentálne plánovanie. Plánovanie má v krajinách prevažne podobu rezortných plánov ochrany životného prostredia. Na globálnej úrovni plány pripravujú krajiny OECD, aj krajiny rozvojové. Na základe medzinárodných skúseností sa kladie dôraz na priebeh prípravy plánov na medzirezortnej báze, aby sa mohli k téme vyjadriť obce, občianske združenia aj priemyselné organizácie. Ciele plánov sú zväčša merateľné, obsahujú zoznam nástrojov vzťahujúcich sa na regulované aktivity (legislatívne, organizačné, ekonomické atď.) a systém monitoringu na kontrolu plnenia plánov. V súvislosti s metódou plánovania sa uplatňuje aj metóda integrovanej ochrany životného prostredia, ktorá preventívne eliminuje možnosti znečistenia, hlavne ochranou pred toxickými látkami, ktorá sa zabezpečuje predovšetkým právnou reguláciou v priebehu celého komerčného cyklu (Košíčiarová a kol., 2002²⁷)

Podľa analýzy Inštitútu finančnej politiky²⁸ (ďalej len „IFP“) z roku 2011, k ekologickým zmenám pristupuje najmä cez formu udržateľného rastu, ktorý v sebe zahŕňa vytváranie konkurencieschopného hospodárstva efektívne využívajúceho zdroje. EÚ si chce

²⁵ VIDOVÁ, Jarmila. *Kruhová ekonomika a investície do efektívneho využitia surovín*. In: *Vedecký časopis FINANČNÉ TRHY*, Bratislava, Derivat 2015. č. 4/2015. s. 5. ISSN 1336-5711. Dostupné na: http://www.derivat.sk/files/2015_financne_trhy/Dec_2015_FT_Vidova_Kruhova%20ekonomika.pdf

²⁶ Európska komisia. *Stratégia Európa 2020. Horizon Europe - the next research and innovation framework programme*. Dostupné na internete: https://ec.europa.eu/info/horizon-europe-next-research-and-innovation-framework-programme_en#proposal

²⁷ KOŠIČIAROVÁ, Soňa a kol. *Právo životného prostredia- všeobecná časť*. 1. vydanie, Heuréka. s. 20. 2002, ISBN 80-968567-5-8

²⁸ HALUŠ, M. *Prehľad nástrojov na znižovanie emisií skleníkových plynov*. analýza Inštitútu finančnej politiky MF SR. 2011. Dostupné na internete: <https://www.mfsr.sk/sk/financie/institut-financnej-politiky/publikacie-ifp/ekonomicke-analyzy/23-prehľad-nastrojov-znižovanie-emisii-sklenikovych-plynov-september-2011.html>

udržať vedúce postavenie v snahe vyvinúť nové postupy a technológie, vrátane ekologických. Takýto prístup pomôže prosperovať v znižovaní úrovne produkcie uhlíka a zároveň predchádzať poškodzovaniu životného prostredia, strate biodiverzity a neudržateľnému využívaniu zdrojov. Prvým medzinárodným aktom v boji s globálnym otepľovaním bola Rámcová konvencia OSN o klimatických zmenách (UNFCCC), ktorá stanovila celkový rámec a vstúpila do platnosti 21. marca 1994. Prvým medzinárodne záväzným dokumentom, ktorý by zaručoval a deklaroval konkrétne ciele zníženia emisií pre 37 priemyselných krajín sveta a EÚ bol Kjótsky protokol. Po ratifikácii v roku 1997 vstúpil do platnosti až 16. februára 2005 po podpise Ruska. V rámci Kjótskeho protokolu bol prijatý záväzok dosiahnutia v priemere až 5% poklesu emisií skleníkových plynov v porovnaní s rokom 1990 počas obdobia 2008-2012. „Slovensko sa ako signatár zaviazalo znížiť emisie skleníkových plynov do roku 2012 o 8% oproti roku 1990. V rámci Protokolu boli vytvorené aj tri tzv. flexibilné mechanizmy – Obchod s uhlíkom, Mechanizmus čistého rozvoja (Clean Development Mechanism, ďalej len „CDM“) a Spoločné plnenie záväzkov (Joint Implementation, ďalej len „JI“). V rámci CDM môže krajina s emisným cieľom investovať a znižovať emisie aj v rozvojových krajinách, kde je to lacnejšie a plniť tak svoje záväzky z Kjóta nákladovo efektívnejšie. Princíp JI je podobný, ale krajina neinvestuje v rozvojových krajinách, ale v krajinách, ktoré majú tiež podobné záväzky z Kjóta (napríklad na Ukrajine alebo v Rusku).“ (Haluš, 2011)

Problémom Kjótskeho protokolu je záväznosť cieľov len pre rozvinuté krajiny a neúčast' emisných gigantov, ako USA, Austrálie a Číny. Takisto výber bázičkého roku 1990 spravil ciele mnohých krajín primálo ambiciózne. Krachom ťažkého priemyslu všetky postkomunistické krajiny znížili v porovnaní s rokom 1990 svoje emisie niekoľkonásobne oproti Kjótskemu cieľu, a tak nadobudli lukratívny obchodný artikel vo forme pridelených emisných kvót (AAU). To cez znížený dopyt po AAU negatívne ovplyvnilo vývoj trhu s emisiami a obmedzilo skutočný potenciál mnohých krajín na znižovanie emisií. Neskôršie rokovania (Marakéšska zmluva) stanovili aj sankcie pre krajiny, ktoré by si nesplnili svoje záväzky. Medzi najdôležitejšie patrí povinnosť znížiť emisie v ďalšom období o dodatočných 30% a navyše pokryť nedostatok z prvého obdobia, okrem novo-dohodnutého cieľa. Krajina, ktorá nesplní svoj záväzok, taktiež nebude môcť predávať povolenky v nasledujúcom období.

1.4.1 *Európska zelená dohoda*

V súčasnosti (december 2019) Európska komisia a jej predsedkyňa Ursula von der Leyen uznávajú, že model ekonomického rastu, založený na fosílnych palivách, je zastaralý pre ekonomiku 21. storočia. Zároveň predstavujú ideu Európy ako lídra v klimaticky naklonenej

ekonomike a čistých technológiách. V popredí sa predstavuje Európska zelená dohoda (European Green Deal, ďalej len „EGD“), ktorá v sebe zahŕňa množstvo ukazovateľov a konkrétnych plánov, ktoré chcú docieľiť masívne investície do ekologických projektov, ale hlavne klimatickú neutralitu únie do roku 2050. Sympatický môže byť aj príklad samotnej Európskej komisie, ktorá chce sama ako inštitúcia dosiahnuť klimatickú neutralitu do roku 2030.

Fredéric Simon²⁹ dáva dohromady základné body EGD:

- Kruhovú ekonomiku- predstavuje sa ako súčasť širšej priemyselnej stratégie. Prioritou je predovšetkým udržateľný výrobný proces, ktorý nespotrebuje veľké množstvo materiálu a fyzických vstupov a následne je možné výrobky recyklovať alebo opakovane využiť. Priemysly ako oceliarsky a textilný, ktoré patria k najviac znečisťujúcim sú pre EGD a jej kľúčové ciele o to viac dôležitejšie. Jedným zo zámerov je aj výroba „čistej ocele“ pomocou vodíka. Tento plán je však zatiaľ len v teoretickej rovine a legislatívny návrh má vzniknúť v roku 2021, kedy sa ozrejmi aj použiteľnosť a recyklácia batérií.
- Renovácia budov- cieľom je znásobiť pomer budov, ktoré sa zrenovujú. V konkrétnych príkladoch sa má jednať o verejné budovy, hlavne školy a úrady, ktoré sú za dnešných podmienok neefektívne vykurované.
- Nulové znečistenie- netoxické životné prostredie je jednou z najnovších iniciatív chemickej stratégie. Predstavuje najodvážnejší bod dohody, keďže zahŕňa ovzdušie, pôdu aj vodu.
- Ekosystém a biodiverzita- ďalší z environmentálnych bodov sa bude tematicky stotožňovať s pripravovaným samitom OSN v októbri 2020 v Číne s názvom „2020 UN Biodiversity conference“³⁰
- Stratégia „z farmy rovno na stôl“- táto stratégia obsahuje podstatné zníženie využívania pesticídov, hnojív a antibiotík v poľnohospodárstve. Každý z členských štátov má za úlohu vytvoriť svoj vlastný plán v rámci Spoločnej poľnohospodárskej politiky, ktorý následne prejde kontrolou, či je so súladom cieľov EGD.
- Doprava- podpora elektromobility bude aj naďalej rásť, do roku 2025 by mal pribudnúť ďalší milión nabíjacích staníc na verejných priestranstvách. V leteckej a

²⁹ SIMON, F., EU Commission unveils 'European Green Deal': The key points. 2019. Dostupné na internete: <https://www.euractiv.com/section/energy-environment/news/eu-commission-unveils-european-green-deal-the-key-points/>

³⁰ 2020 UN Biodiversity Conference. Dostupné na internete: <http://sdg.iisd.org/events/2020-un-biodiversity-conference/>

nákladnej doprave, kde pohon na elektrinu zatiaľ možný nie je, sa uvádza stále častejšie využívanie udržateľných palív ako je bionafta alebo vodík. Je samozrejmosťou, že sa pri týchto alternatívnych palivách dozerá aj na vedľajšie efekty, ako je nebezpečenstvo práce s vodíkom a zdroj biomasy a následnej bionafty. Momentálnym cieľom pri spaľovacích štandardných motoroch je do roku 2021 vypustenie 95 g CO₂/km.

- Výskum, vývoj, inovácie- komisia vyčlenila 100 miliárd eur pre program Horizont Európa, ktorý sa medzi rokmi 2021 a 2027 sústreďuje prevažne na výskum a inovácie, ktoré sú naklonené klimatickým technológiám.
- Vonkajšie vzťahy- najkontroverznejšie opatrenie z celej EGD je návrh zavedenia uhlíkovej dane. EÚ chce uvaliť clo či inú formu opatrení na dovozy z krajín, ktoré vyrábajú s vyššou uhlíkovou stopou. Uhlíkové clo je spôsob, ako chrániť európskych výrobcov pred stratou konkurencieschopnosti na domácom trhu voči exportu z krajín tretieho sveta, kde sú všeobecne menej prísnejšie environmentálne normy. Clo môže pomôcť zvýšiť globálne štandardy pri obmedzovaní emisií skleníkových plynov.
- Finančné prostriedky- komisia navrhla mechanizmus spravodlivého prechodu³¹ (Just Transition Mechanism, ďalej len „JTM“) pre regióny, ktoré sú dlhodobo závislé na fosílnych palivách. Približne polovica sumy (503 miliárd) je financovaná z európskeho rozpočtu. V návrhu na roky 2021 – 27 chce Komisia na klimatické ciele použiť 25% prostriedkov z existujúcich programov (napríklad poľnohospodárskych dotácií). Podobne to má byť v nasledujúcom programovom období po roku 2027. Ďalších 114 miliárd prinesie národné spolufinancovanie európskych projektov. 279 miliárd má priniesť program InvestEU. Z európskeho rozpočtu bude financovaná len garancia fondu, tá má mobilizovať peniaze Európskej investičnej banky a súkromných investorov. 143 miliárd má priniesť JTM. Zo sto miliárd plánovaných na obdobie 2021 – 27 bude časť financovať európsky rozpočet (7,5 miliardy). Pridá sa spolufinancovanie členských krajín, Európskej investičnej banky a fond InvestEU, vrátane súkromných investícií. 25 miliárd eur majú priniesť fondy pre inovácie a modernizáciu, financované z predaja emisných povoleniek. Z väčšej časti teda nejde o „nové“ peniaze, ale o

³¹ Európska komisia. The European Green Deal Investment Plan and Just Transition Mechanism explained. 2020. Dostupné na internete: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/qanda_20_24

presmerovanie existujúcich výdavkov z európskeho rozpočtu a národného spolufinancovania.

Proti cieľu dosiahnuť uhlíkovú neutralitu sa vyslovovali štyri krajiny³². Estónsko zmenilo názor, náznaky nového postoja sú v súčasnosti viditeľné v Poľsku aj v Maďarsku. Posledným kritikom tak ostal český premiér Andrej Babiš, ktorý vyhlásil, že je pripravený EGD vetovať.

1.4.2 Slovensko a environmentálny plán

Podľa Európskej agentúry pre životné prostredie³³ (ďalej len EEA) a dát z Eurostatu, Slovensko v roku 2017 vypustilo 43 316 ekvivalentov kilotony CO₂. Ide o približne 40% zníženie oproti roku 1990. V rámci spomínaného Kjótskeho protokolu, si Slovensko určilo za národný cieľ 8% zníženie emisií³⁴. Za tak výrazným a na prvý pohľad jednoduchým a rýchlym znižovaním emisií stál pokles HDP a reštrukturalizácia priemyslu v prvých rokoch fungovania samostatnej republiky. Strojárske podniky, často hlavne energeticky náročné, utlmili alebo zastavili výrobu z dôvodu straty bývalých trhov. Takýto proces je možné vidieť u viacerých krajín, v minulosti patriacich k východnému bloku. Zmena štruktúry hospodárstva, v ktorom sa stále viac zvyšuje podiel služieb a znižuje podiel poľnohospodárstva na tvorbe HDP, tiež prispieva k znižovaniu emisií. Dôležitý je aj postupný prechod z výroby energie z uhlia na jadrovú energiu alebo iné obnoviteľné spôsoby a postupné zvyšovanie podielu zemného plynu na konečnej spotrebe (Haluš, 2011³⁵).

V dlhodobom časovom horizonte (1990 – 2016) bol zaznamenaný výrazný pokles emisií základných znečisťujúcich látok. Porovnaním rokov 2000 – 2016 bol zistený pokles emisií oxidu siričitého SO₂ 78,5 %, oxidov dusíka NO_x 40,9 % a oxidu uhoľnatého CO 36%³⁶. Napriek silnému rastu HDP, emisie klesajú len mierne a spotreba elektriny stagnuje. Hlavnými faktormi rastu HDP v tomto období je výroba elektrotechniky a automobilov, ktoré nie sú emisne náročné a tým pádom neprispievajú veľkou mierou k ich zvyšovaniu.

³² TA3 TASR.2019. *Susedné krajiny odmietli rok 2050 ako dátum uhlíkovej neutrality EÚ*. Dostupné na: <https://www.ta3.com/clanok/1158021/susedne-krajiny-odmietli-rok-2050-ako-datuum-uhlikovej-neutrality-eu.html>

³³ Európsky parlament. *Ktoré krajiny a odvetvia vypúšťajú najviac emisií skleníkových plynov (infografika)*. 2018. Dostupné na: <https://www.europarl.europa.eu/news/sk/headlines/society/20180301STO98928/ktore-krajiny-a-odvetvia-vypustaju-najviac-emisii-infografika>

³⁴ ZVARA, M., *Úvod do problematiky zmeny klímy*. s.5, SHMÚ, dostupné na: http://www.shmu.sk/File/Emisie/Zmena_Klima_Zvara_25_1_2012.pdf

³⁵ HALUŠ, M. *Prehľad nástrojov na znižovanie emisií skleníkových plynov*. analýza Inštitútu finančnej politiky MF SR.2011. Dostupné na internete: <https://www.mfsr.sk/sk/financie/institut-financnej-politiky/publikacie-ifp/ekonomicke-analyzy/23-prehľad-nastrojov-znižovanie-emisii-sklenikovych-plynov-september-2011.html>

³⁶ Správa o stave životného prostredia Slovenskej republiky v roku 2017. s. 19. Ministerstvo životného prostredia. 2017. Dostupné na: <https://www.enviroportal.sk/uploads/report/8142.pdf>

Je všeobecne známe a mnohými ekonomickými teóriami potvrdené, že hospodárstvo s vysokým podielom služieb a nízkym podielom priemyslu vyprodukuje menej emisií ako industriálne založená ekonomika. Nové používané technológie alebo prevládajúci spôsob, akým je elektrická energia v krajine vyrábaná, tvoria ďalší faktor ovplyvňujúci vývoj celkových emisií.

Na základe informácií a skúseností Inštitútu finančnej politiky MF SR, je považovaná agenda enviropolitiky na Slovensku za neúčinnú a neefektívne manažovanú (2011)³⁷. Najčastejšie sa uvádzajú tri hlavné nedostatky: nízka politická podpora témy, absencia analytických kapacít a chýbajúci medzirezortný koordinačný orgán. Často, aj kvôli týmto nedostatkom, vznikajú neefektívne podporné balíčky, ako podpora opatrení sledujúcich vlastný cieľ s vysokými nákladmi a minimálnym redukčným potenciálom (napr. dotovanie kotlov na vykurovanie biomasou).

V snahe nájsť čo najlacnejšie a najefektívnejšie riešenie v boji s globálnym otepľovaním je nevyhnutné poznať výhody a nevýhody jednotlivých politík, a tiež ich správne začleniť do jednotného rámca. Podľa OECD (2009)³⁸ by možné opatrenia mali spĺňať tri základné podmienky. Mali by minimalizovať celkové náklady pri dosiahnutí stanovených cieľov, mať dostatočnú politickú podporu a stimulovať zelené inovácie.

Európska komisia bude od roku 2023 priebežne skúmať, ako členské krajiny plnia národné energetické a klimatické plány do roku 2030. Ak zistí nesúlad so spoločnými klimatickými cieľmi, zašle členskej krajine odporúčania. Slovenská vláda svoj plán schválila v októbri 2019.³⁹

Integrovaný národný energetický a klimatický plán na roky 2021 - 2030 je vypracovaný na základe nariadenia Európskeho parlamentu a Rady EÚ č. 2018/1999 o riadení energetickej únie a opatrení v oblasti klímy (ďalej len „nariadenie EÚ“) a § 88 zákona č. 251/2012 Z. z. o energetike a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov.

Nariadenie EÚ schválil jej parlament 13. novembra 2018 a Rada EÚ ho prijala 4. decembra 2018. Do platnosti vstúpilo v skrátenej trojdňovej lehote od publikovania 24. decembra 2018. Slovenský návrh integrovaného národného energetického a klimatického plánu na roky 2021-

³⁷ HALUŠ, M. *Prehľad nástrojov na znižovanie emisií skleníkových plynov*. analýza Inštitútu finančnej politiky. s.15. MF SR.2011. Dostupné na internete: <https://www.mfsr.sk/sk/financie/institut-financnej-politiky/publikacie-ifp/ekonomicke-analyzy/23-prehľad-nastrojov-znižovanie-emisii-sklenikovych-plynov-september-2011.html>

³⁸ OECD.2009. *The economics of Climate Change Mitigation. Policies and options for global action beyond 2012*, OECD Publishing, Paris. Dostupné na internete: <https://www.oecd.org/environment/cc/theeconomicsclimatechangemitigationpoliciesandoptionsforglobalactionbeyond2012.htm>

³⁹ *Integrovaný národný energetický a klimatický plán na roky 2021 – 2030*. Ministrestvo hospodárstva SR. 2019. Dostupný na: <https://www.mhsr.sk/uploads/files/zsrwR58V.pdf>

2030 (ďalej len „NEKP“) vychádza z už schválených, resp. pripravovaných strategických dokumentov⁴⁰. V energetickej oblasti je základným východiskovým materiálom Energetická politika SR a Stratégia hospodárskej politiky SR do roku 2030. V klimatickej oblasti NEKP vychádza z Národnej stratégie trvalo udržateľného rozvoja SR a Stratégie environmentálnej politiky SR do roku 2030. Pri príprave národného plánu bol využitý aj model CPS („Compact Primes for Slovakia“), ktorý je súčasťou nízko-uhlíkovej štúdie, na ktorej Ministerstvo životného prostredia SR spolupracovalo so Svetovou bankou. Štúdia zdôrazňuje najmä potrebu návrhu s konkrétnymi opatreniami pre energetickú efektívnosť a obnoviteľné zdroje energie. Osobitne vyzdvihuje potrebnú aktivitu politikov v navrhovaní nástrojov vnútroštátnej politiky, aby bola definovaná cesta rastu nízko-uhlíkoveho hospodárstva krajiny. Tvorcovia politiky musia taktiež brať do úvahy vplyv obchodovania s emisiami na output, príjem a konkurencieschopnosť krajiny vzhľadom na požadované 40% zníženie emisií do roku 2030.⁴¹ „Závazný je cieľ EÚ pre podiel energie z obnoviteľných zdrojov na hrubej konečnej energetickej spotrebe v roku 2030 aspoň 32%. SR navrhuje v roku 2030 cieľ 19,2%, čo je nárast 5,2 percentuálneho bodu v porovnaní s cieľom stanoveným pre rok 2020“ (Ministerstvo hospodárstva SR⁴²). Výber cieľa nad 20 % by znamenal aj zvýšené riziko nenaplnenia orientačnej trajektórie do roku 2030, čo by viedlo k negatívnym konzekvenciám pre SR. Nárast podielu energie z obnoviteľných zdrojov znamená vyššie využitie biomasy, vrátane výroby bioplynu, tepelných čerpadiel, solárnych panelov a geotermálnej energie. Proti vyššiemu využitiu obnoviteľných zdrojov energie v sektore tepla pôsobí vysoká úroveň plošnej plynofikácie, pri ktorej má prístup k zemnému plynu viac ako 90% obyvateľov. Prechod na biomasu zo zemného plynu v rodinných domoch je preto problematický z hľadiska kvality ovzdušia, čo by mohlo ohroziť dodržanie legislatívy EÚ.

⁴⁰ LP/2019/772 Návrh integrovaného národného energetického a klimatického plánu na roky 2021 – 2030. Dostupné na internete: <https://www.slov-lex.sk/legislativne-procesy/-/SK/dokumenty/LP-2019-772>

⁴¹ Donato De Rosa a kol., A LOW-CARBON GROWTH STUDY FOR SLOVAKIA: implementing the EU 2030 climate and energy policy framework, 2019. s. 15, dostupné na internete: https://www.minzp.sk/files/iep/2019_01_low-carbon-study.pdf

⁴² Integrovaný národný energetický a klimatický plán na roky 2021 – 2030, MH SR. 2019. s.45. Dostupné na internete: <https://www.economy.gov.sk/uploads/files/IjkPMQAc.pdf>

2 Cieľ práce

Pri stanovení hlavného cieľa práce sme kládli dôraz na možnosti, ktoré máme pri získavaní dôležitých informácií, či už ide o informácie o súčasnom stave zadanej problematiky alebo informácií o obyvateľoch a ich preferenciách. Vychádzali sme z daných faktov, známych o znečistení životného prostredia, ktoré sme si zo všetkých súčasných trendov globalizácie, zvolili za nosnú tému. Hlavný cieľ sú globálne trendy a ich vplyv na hospodársku politiku. Parciálnym cieľom je skúmanie postoja občanov k predchádzaniu vzniku odpadu.

Prostredníctvom naplnenia čiastkových cieľov sa budeme snažiť dopracovať k hlavnému cieľu. Jedným z čiastkových cieľov je zistiť záujem o separovanie odpadu v domácnostiach, ktoré stoja za časťou produkcie odpadu v našej krajine. Sústredili sme sa najmä na obyvateľov východného Slovenska, konkrétne Prešovského kraja. Ďalším z čiastkových cieľov je zistiť súčasnú podporu triedenia odpadu od štátu obciam a tie následne domácnostiam a obyvateľom. Vieme, že podpora od štátu v oblasti separovania a recyklácie existuje, často je však nesprávne interpretovaná a obyvatelia a jej existencii nevedia.

3 Metodika práce a metody skúmania

Ako spôsob napomáhajúci objasneniu vedeckých zákonitostí a poznaniu správania obyvateľov pri nakladaní so vzniknutým odpadom, sme si zvolili viacero premyslených a zaužívaných metód. Zámerom bolo porovnať teóriu so skutočnosťou a zistiť aktuálny stav.

Jednou z metód bola metóda indukcie a následne metóda komparácie. Východiskom indukcie bolo v našom prípade spracovanie a zhodnotenie dostatočného množstva reprezentatívnych údajov, ktoré umožnili formuláciu všeobecných záverov. Od jednotlivých faktov sme sa teda chceli dostať ku všeobecným tvrdeniam. Na základe prístupných dát z Európskeho parlamentu a z Eurostatu, sme porovnávali priemer EÚ27 a ostatných členských štátov v produkcii odpadu. Neskôr sme vďaka výpočtom prišli ku konkrétnym percentuálnym podielom spracovania vyprodukovaného odpadu. Išlo predovšetkým o podiel recyklovaného odpadu, podiel odpadu uloženého do energetických spaľovní a podiel kompostovaného odpadu na celkovom spracovanom odpade. Stanovenie zhody a rozdielu medzi krajinami, rebríček úspešných a menej úspešných „zelených“ krajín bolo úlohou metódy komparácie. Jednotlivé výsledky a porovnania sú uvedené v kapitole Výsledky práce a diskusia.

Na pomerne rýchle zistenie informácií o znalostiach, názoroch alebo postojoch dopytovaných osôb sme využili dotazníkový vyhodnocovací nástroj. Hromadné zbieranie údajov bolo pomerne rýchlo zaistené vďaka sociálnym sieťam. Otázky boli vecné, dalo sa na nich jednoducho odpovedať a vyplňanie dotazníka netrvalo dlho. Respondentov sme vyzývali, aby dotazník vyplnili čestne a pravdivo. Vytvorili sme viaceré grafy a tabuľky, ktorých interpretácia je prezentovaná v ďalšej kapitole.

4 Výsledky práce

V súvislosti s cieľom záverečnej práce sa budem v tejto kapitole venovať znečisťovaniu životného prostredia zo strany spotrebiteľov, predovšetkým nadmernou produkciou odpadu. V súvislosti s predchádzaním vzniku odpadu, sú hospodárskou politikou zavedené rôzne opatrenia. Ide predovšetkým o zavedenie zberu separovaného odpadu, podporu recyklácie, efektívne nakladanie s odpadom a motiváciu obyvateľov triediť odpad.

4.1 Produkcia odpadu v EÚ

V EÚ predstavovalo množstvo komunálneho odpadu vyprodukovaného na osobu v roku 2018 492 kg, čo je o 5% menej ako v roku 2008. Celkovo sa v EÚ v roku 2018 vyprodukovalo 220 miliónov ton komunálneho odpadu. Aj keď to podľa Eurostatu⁴³ bolo o niečo viac ako v roku 2017 (218 miliónov ton), bolo to menej ako v roku 2008 (227 miliónov ton). V porovnávacom roku 2018 vyprodukovalo Dánsko so 766 kg najviac komunálneho odpadu na osobu z členských štátov EÚ. Ďalšie krajiny, ktoré vyprodukovali viac ako 600 kg komunálneho odpadu na osobu, boli Malta (640 kg), Cyprus (637 kg⁴⁴), Nemecko (615 kg) a Luxembursko (610 kg). Na druhej strane, najmenej odpadu na osobu vyprodukovali krajiny ako Rumunsko (272 kg), Poľsko (329 kg) a Česko (351 kg), ktoré je tesne nad hranicou 350 kg odpadu na osobu. V prvej tabuľke sme sa sústredili predovšetkým na krajiny V4, ďalej bohatšie ale aj chudobnejšie krajiny EÚ. Nerovnosti v produkcii odpadu odrážajú rozdiely v modeloch spotreby a ekonomickom bohatstve krajín. Krajiny s vyšším ročným HDP produkujú aj viac odpadu. Vo všeobecnosti, obyvatelia bohatších krajín si môžu dovoliť spotrebúvať viac tovarov a služieb, tým pádom dochádza k väčšej produkcii odpadu.

Výnimku však môžeme vidieť na príklade Malty. Napriek relatívne nižšiemu HDP oproti bohatším krajinám, môže Malta v produkcii odpadu na obyvateľa konkurovať Luxembursku, Nemecku ale aj Islandu. Príčinou týchto vyšších čísel je najmä turizmus a cestovný ruch v tejto ostrovnej krajine. Za rok 2018 štatistiky turistických destinácií Eurostatu⁴⁵ uvádzajú 9,7 milióna nocí strávených v ubytovacích zariadeniach Malty nerezidentmi. Celkový počet návštevníkov Malty bol 2,6 milióna, čo priamo ovplyvňuje vývoj odpadu. V súčasnosti, keď globálna ekonomika a spomínaný cestovný ruch čelí istým následkom krízy spôsobenej vírusom COVID-19, môžeme konštatovať, že práve nízky počet

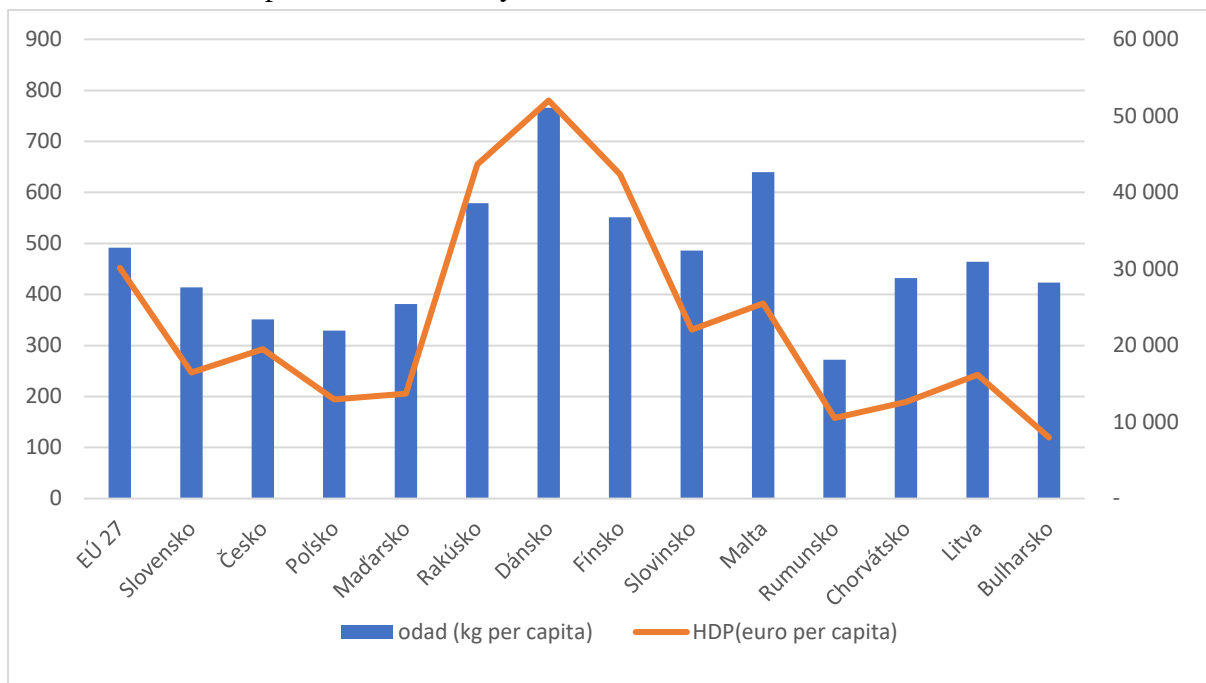
⁴³ Dostupné na Eurostate: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-eurostat-news/-/DDN-20200318-1>

⁴⁴ Údaj za rok 2017

⁴⁵ Eurostat, 2018. Dostupné na: https://ec.europa.eu/eurostat/statisticsexplained/index.php/Tourism_statistics

turistov pozitívne ovplyvní tvorbu odpadu. Aj napriek pozitívnejším predpokladom vývoja produkcie odpadu, nepovažujeme tento stav za ideálny.

Graf 1 Produkcia odpadu a HDP na obyvateľa

Zdroj: Eurostat, vlastné spracovanie

4.1.1 Analýza miery skládkovania a spaľovania odpadu EÚ a Slovenska

Na Slovensku je v prevádzke 111 legálnych skládok a takmer 6-tisíc nelegálnych. Nelegálne skládky sú síce menšie, ale je ich viac a sú bližšie k obydliam⁴⁶. Prvotne poukazujeme predovšetkým na dopady na životné prostredie, v tomto prípade je však prítomné aj nebezpečenstvo negatívneho dopadu na ľudské zdravie, hlavne kvôli dlhodobému pobytu v blízkosti skládok odpadu. Vyhláška o skládkovaní odpadov (372/2015⁴⁷), ktorá odkazuje na slovenskú technickú normu o skládkovaní z roku 2004, uviedla do zákona základné parametre platné pre skládky. Spomína sa minimálna vzdialenosť skládky odpadov od sídla na 500 m v smere prevládajúcich vetrov. Rovnako sa skládka nesmie umiestňovať do vzdialenosti 1000 m od zdravotníckych a školských zariadení. Zároveň norma zakazuje budovanie skládok v zaplavovaných územiach, pásmach hygienickej ochrany vodných zdrojov, územiach využívaných na rekreáciu, územiach postihnutých eróziou, lokalitách potrebných na

⁴⁶ GÁLIS, Martin. *Skládky za humnom*, Komentár 2020/1, Inštitút enviromentálnej politiky, MŽP SR. Dostupné na internete: https://www.minzp.sk/files/iep/2020_1_skladky_za_humnom.pdf

⁴⁷ Vyhláška MŽP SR o skládkovaní odpadov a dočasnom uskladnení kovovej ortuti 372/2015 Z. z., § 1 Výber lokality na vybudovanie skládky odpadov. Dostupné na internete: <https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/2015/372/20160101.html#poznanky.poznamka-1>

udržiavanie ekologickej stability, pôdach určených na poľnohospodárstvo a na nestabilných územiach.

Pozitívom je, že od roku 2015 do zoznamu skládok prevádzkovaných v SR pribudli len dve, a to v roku 2016 – Nová skládka odpadov Horné Opatovce a skládka v obci Holíč s názvom Bresty⁴⁸. Riziká skládkovania na ľudské zdravie sa môžu prejaviť najmä pri dlhodobom pobyte v ich blízkosti. Podľa metodiky hodnotenia ohrozenia skládkami IEP⁴⁹, menej ako 500 metrov od legálnych skládok odpadov žije na Slovensku približne 10 700 obyvateľov. Vo vzdialenosti menej ako 1000 metrov sa nachádzajú dokonca aj školy a zdravotnícke zariadenia. Najviac ľudí, až 3 700, žije v okolí skládky Košice-Myslava. Proporčne najviac postihnutou skupinou sú obyvatelia z marginalizovaných rómskych komunít. Do 500 metrov od skládok žije minimálne 4 800 obyvateľov segregovaných osád.

Práve v okolí rómskych osád sa nachádza najviac nelegálnych skládok. Ich postupné čistenie, zapojenie marginalizovanej skupiny do aktivity a učenie triediť odpad by sa mohlo stať východiskom pre danú situáciu.

V prípade skládkovania znova platí všeobecné pravidlo, že bohatšie krajiny skládkujú menej, väčšiu pozornosť venujú energetickému spaľovaniu odpadu a recyklácii. V tomto prípade sa kladie dôraz na rozdiel medzi spaľovňou a zariadením na energetické využívanie odpadu (ďalej len ZEVO). Spaľovňa je miesto, kde sa odpad len zneškodní, naopak v ZEVO sa z neho pri vysokej teplote spaľovania, zo zákona minimálne 850 °C, vyrobí energia. Na Slovensku existujú 2 takéto ZEVO, v Bratislave a v Košiciach. Konfederácia európskych zariadení pre energetické využitie odpadu⁵⁰ (CEWEP) na svojom portáli uvádza, že v porovnaní s ostatnými blízkymi krajinami je to podobné číslo, avšak ak má naša krajina cieľ dosiahnuť mieru spaľovania západných krajín, je potrebné navýšiť počet týchto zariadení. Čiastkovým riešením by mohol byť odvoz odpadu na spálenie do krajín, ktoré už do takýchto zariadení investovali a viac sa sústreďujú na recykláciu.

⁴⁸ Zoznam skládok odpadov prevádzkovaných v SR v roku 2016, MŽP SR. Dostupné na internete: https://www.minzp.sk/files/sekcia-enviromentalneho-hodnotenia-riadenia/odpady-a-obaly/registre-a-zoznamy/skladky_2016_web.pdf

^{49 49} GÁLIS, Martin. *Skládky za humnom*, Komentár 2020/1, Inštitút environmentálnej politiky, MŽP SR. Dostupné na internete: https://www.minzp.sk/files/iep/2020_1_skladky_za_humnom.pdf

⁵⁰ Konfederácia európskych zariadení pre energetické využitie odpadu (CEWEP). Dostupné na: <https://www.cewep.eu/waste-to-energy-plants-in-europe-in-2017/>

Tabuľka 1 Podiel skládkovaného a spaľovaného odpadu na celkovom spracovanom odpade za rok 2018 a počet ZEVO za rok 2017

Krajina	% podiel skládkovania	% podiel spaľovania a následnej výroby energie	Počet ZEVO
Priemer EÚ27	24%	27%	-
Slovensko	55%	8%	2
Česko	49%	17%	4
Poľsko	42%	24%	6
Maďarsko	49%	13%	1
Rakúsko	2%	39%	11
Dánsko	1%	51%	26
Fínsko	1%	57%	9
Slovinsko	12%	13%	0
Malta	94%	0%	0
Rumunsko	76%	5%	0
Chorvátsko	72%	0%	0
Litva	68%	14%	1
Bulharsko	60%	4%	0

Zdroj: Eurostat a CEWEP, vlastné spracovanie

4.1.2 Miera recyklácie a kompostovania

To, že škandinávské krajiny majú všeobecne vyššiu mieru recyklácie a kompostovania na celkovom nakladaní s odpadmi nemusí implicitne znamenať, že takéhoto odpadu produkujú viac. Najpravdepodobnejším záverom je dôsledné triedenie. Napríklad biologicky rozložiteľný odpad nie je vyhodený do komunálneho. Komplexný manažment odpadu nie je lacný a v severských krajinách platí pravidlo, ktoré za platcu ustanovuje producenta odpadu. Platí to tak ako pre podniky, tak pre domácnosti – ten, kto má peniaze na nákup tovaru, musí mať aj peniaze na likvidáciu odpadu, ktorý po ňom ostane.

Západné krajiny majú vyššiu produktivitu v recyklovaní odpadu, jedným z dôvodov je aj občianska uvedomelosť o environmentálnych pozitívach. Občania oceňujú najmä možnosť vrátiť zálohované sklenené aj plastové fľaše v supermarketoch a špecializované recyklačné miesta na parkoviskách pri supermarketoch. Dostupnosť takýchto miest je kľúčová, podnecuje k triedeniu na miestach, kde odpady vznikajú a kde sa pre nich zákazníci psychologicky rozhodnú.

Tabuľka 2 Podiel recyklovaného a kompostovaného odpadu na celkovom spracovanom odpade za rok 2018

Krajina	% podiel recyklácie	% podiel kompostu
EÚ27	31%	17%
Slovensko	27%	9%
Česko	27%	7%
Poľsko	26%	8%
Maďarsko	29%	8%
Rakúsko	26%	33%
Dánsko	31%	17%
Fínsko	29%	13%
Slovinsko	54%	21%
Malta	7%	0%
Rumunsko	8%	3%
Chorvátsko	24%	3%
Litva	27%	31%
Bulharsko	28%	8%

Zdroj: Eurostat a Európsky parlament, vlastné spracovanie

Najvyššiu mieru recyklácie dosahujú Slovinci, ktorí recyklujú až 54% odpadu. Krajina s obmedzenými kapacitami využila príležitosť v opätovnom použití výrobkov a recyklácií nad rámec cieľov obehovej ekonomiky, keďže ešte neinvestovali do drahej alternatívy narábania s odpadom ako sú ZEVO. Politikou predchádzania a recyklácie odpadu znížili množstvo odpadu, ktoré smeruje do spaľovní.

4.2 Analýza dotazníkového prieskumu

Cieľom prieskumu bolo zistiť prístup obyvateľov k triedeniu v domácnostiach a občianske vnímanie podpory separovania zo strany obcí. Použili sme elektronický zber dát vo forme dotazníka. Dotazník bol rozposlaný prostredníctvom online platformy Google. Obsahuje 10 otázok a zúčastnilo sa ho 188 respondentov, 107 respondentov bolo z Prešovského kraja, preto sme sa rozhodli sústrediť sa na tento región. Zvyšných 43% respondentov pochádzalo z ostatných 7 krajov Slovenska. 10,6% zo Žilinského kraja, 8% z Nitrianskeho, 6,9% z Banskobystrického, 5,3% z Košického, 4,8% z Bratislavského, 4,3% z Trenčianskeho a najmenej, 3,2% z Trnavského kraja.

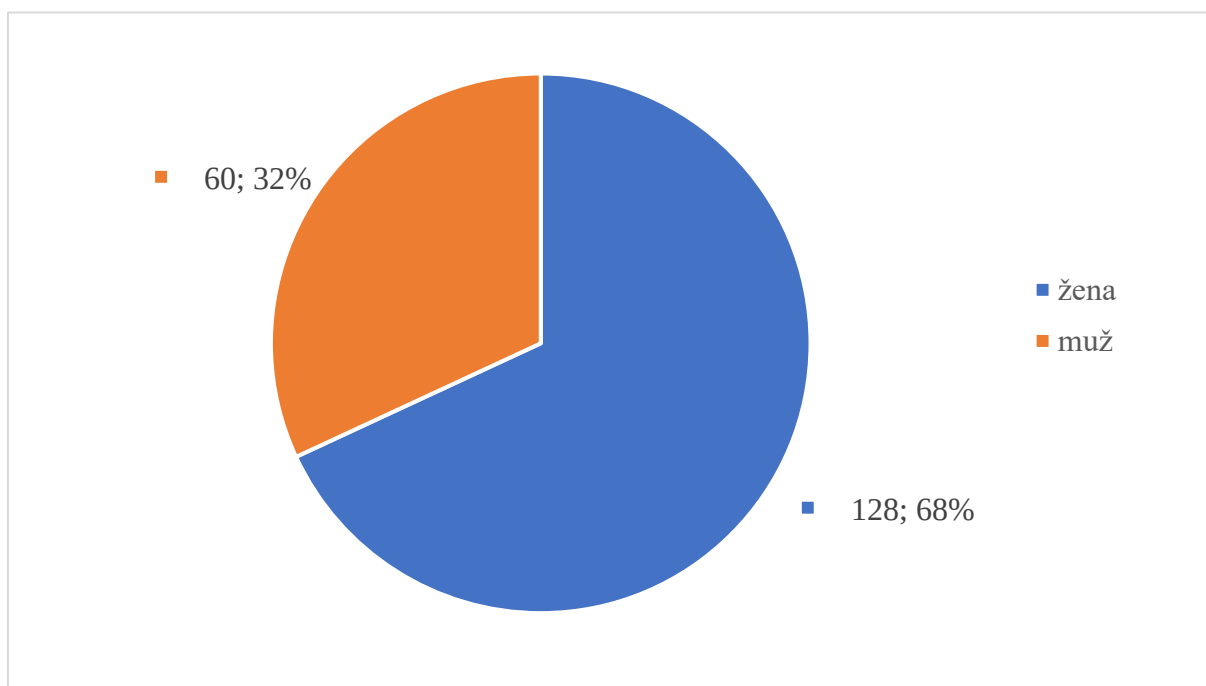
Hypotéza 1: Obyvatelia Prešovského kraja sú naklonení k triedeniu domáceho odpadu.

Hypotéza2: Obce a ich obyvatelia v Prešovskom kraji vnímajú podporu separovania zo strany štátu, občania sú informovaní, že miestnemu poplatku za komunálny odpad nepodlieha elektroodpad, papier, sklo, plasty a kovy.

Hypotéza 3: Obyvatelia Prešovského kraja vyvíjajú snahu o predchádzanie vzniku odpadu vo svojej domácnosti kupovaním lokálnych výrobkov, udržateľnou módou, používaním vlastných nákupných tašiek a nepoužívaním jednorazových produktov.

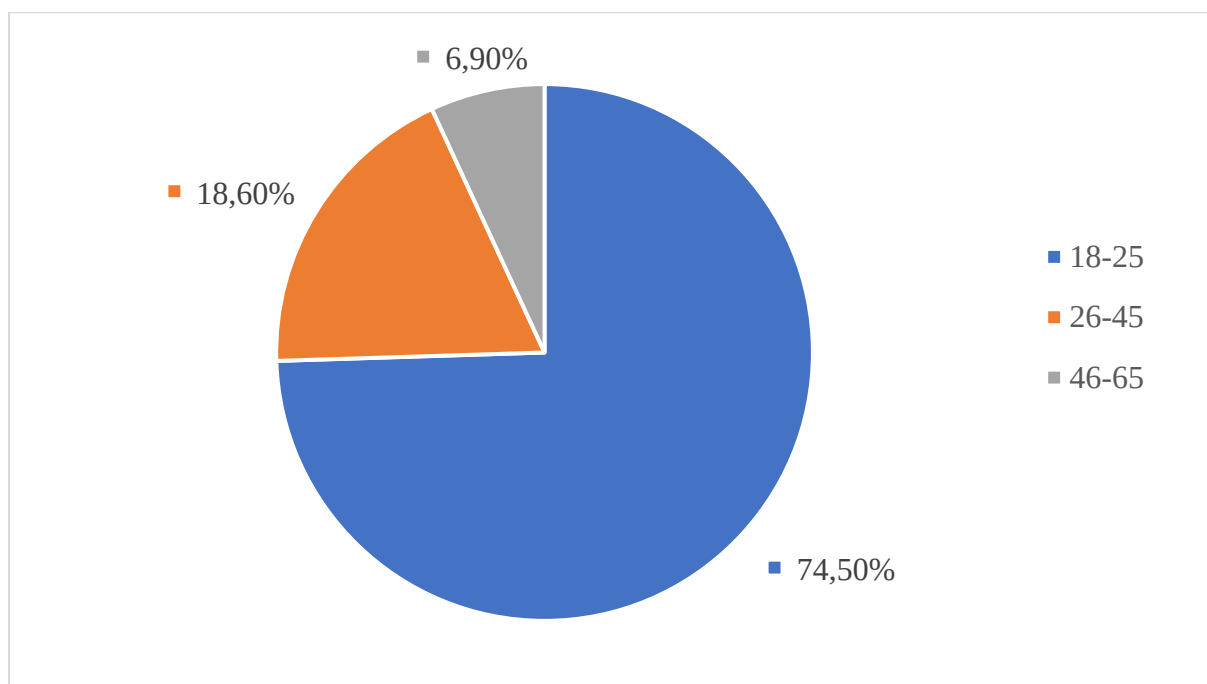
Prieskumu sa zúčastnilo v absolútnej početnosti 60 mužov (32%) a 128 žien (68%). Až 98% opýtaných žien a 95% mužov v prieskume tvrdí, že odpad vo svojej domácnosti triedia. Do prieskumu sa zapojili prevažne občania z vekovej kategórie 18-25. Táto skupina tvorí 74,5% zo všetkých respondentov. Občania vo veku 26-45 rokov tvorili 18,6%. Zároveň sme si uvedomili, že dotazník bol prístupný iba v online forme, ku ktorej majú väčšinový prístup mladšie ročníky, preto je prítomná absencia starších respondentov od 66 rokov a viac (iba 6,9%), ktorí netvorí veľkú časť používateľov sociálnych sietí, cez ktoré bol dotazník distribuovaný.

Graf 2 Pohlavie respondentov

Zdroj: Vlastné spracovanie na základe prieskumu

Graf 3 Vekové zloženie respondentov

Zdroj: Vlastné spracovanie na základe prieskumu

Otázka č.4 Triedite vo Vašej domácnosti odpad?

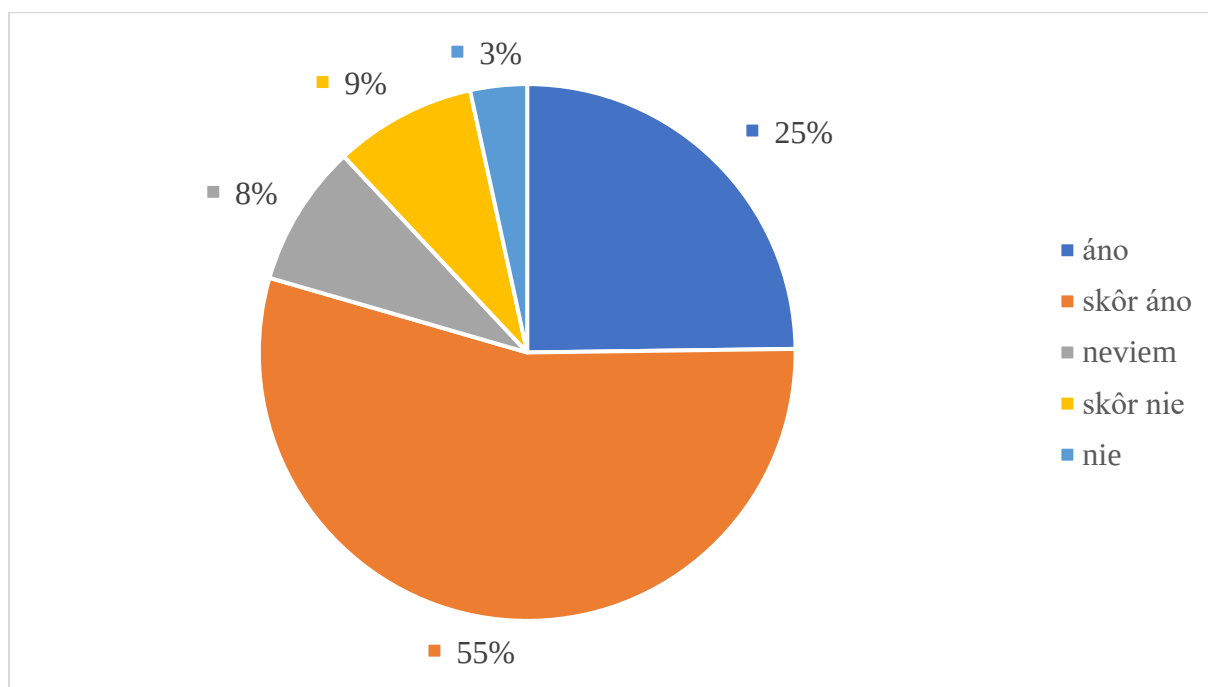
Prevažná väčšina respondentov (96%, v absolútnych číslach 101) z Prešovského kraja triedi vo svojej domácnosti odpad. Možnosť „nie“ si vybrali len 4% opýtaných.

Otázka č. 5 Veríte, že Vami separovaný odpad je danou zbernou firmou skutočne recyklovaný?

Z odpovedí na túto otázku sme chceli zistiť postoj obyvateľov k podnikom narábajúcim s odpadom. Pri zostavovaní dotazníka a pozorovaní problematiky sme sa často stretli s názorom, že triedenie odpadu je bezpredmetné a neúčinné, keďže odpadové spoločnosti triedený odpad neskôr aj tak zmiešajú s komunálnym. Viackrát sa sociálnymi sieťami šírilo video s anonymnými zamestnancami- smetiarmi, ktorí pri zbere odpadu zmiešali separovaný odpad spolu s komunálnym v jednom aute (napr. OLO Bratislava⁵¹). Dôveru spoločnostiam vyslovilo približne 80% respondentov, čo hodnotíme pozitívne. Jednotlivé zlyhania sú považované za omyly zapríčinené ľudským faktorom, ktoré sú potrestané a v budúcnosti sa už neopakujú. Nedôveru vyslovilo iba 12% respondentov.

⁵¹ HALÁNOVÁ, Zuzana, *Triedený odpad skončil v Bratislave nakope*, In: SME, 2013. ISSN (online) 1335-4418. Dostupné na internete: <https://bratislava.sme.sk/c/6856681/triedený-odpad-skončil-v-bratislave-nakope.html>

Graf 4 Dôvera obyvateľov vo firmy narábajúce s odpadom

Zdroj: Vlastné spracovanie na základe prieskumu

Otázka č. 6 Akú konkrétnu podporu separovania odpadu zo strany obce/štátu by ste prijali?

Otázka bola dobrovoľná a mala formu otvorenej otázky. Obyvatelia v nej mohli vyjadriť svoj vlastný názor, prípadne nápad, ktorý by ako užívatelia prijali. Požadovali sme predstavu konkrétnej a pre nich ideálnej pomoci podpory recyklácie.

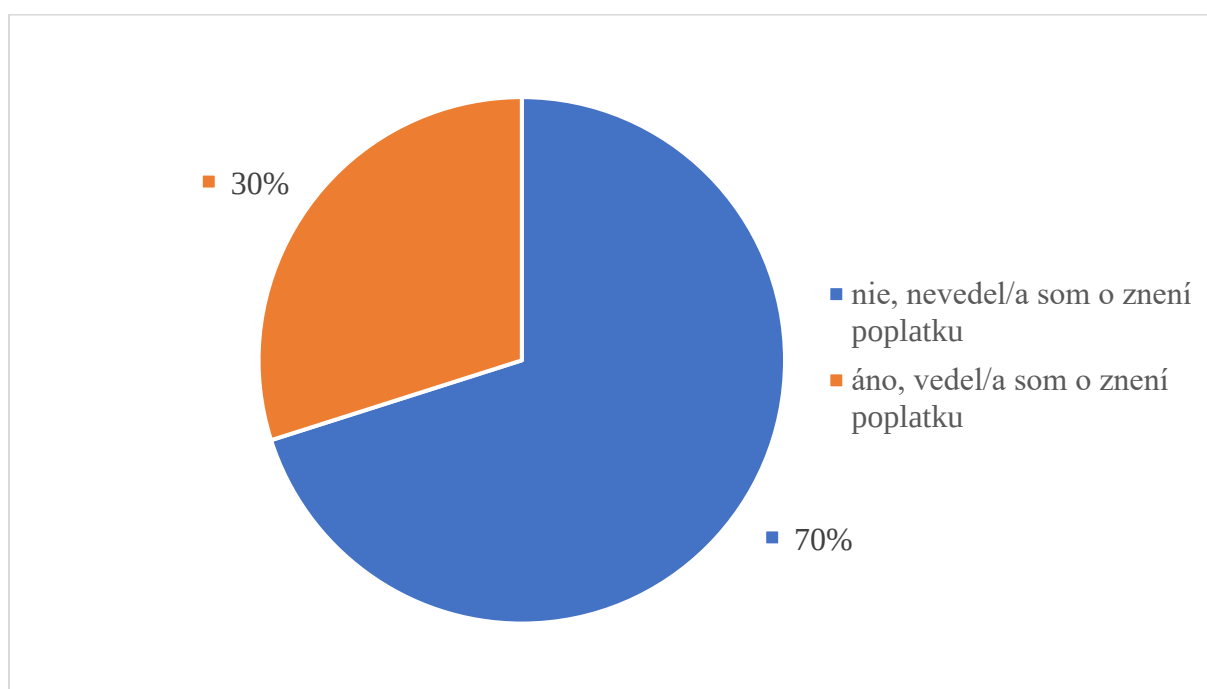
Väčšina odpovedí požadovala umožnenie zálohovania plastových fliaš a následné vratné, o ktorom sa už aj v minulosti viedla diskusia a ktoré poznajú zo škandinávskych krajín. Častou odpoveďou bolo aj zvýšenie koncentrácie smetných a zberných nádob a ich častejšia údržba. Mnoho odpovedí pripojilo aj lepšie vzdelávanie v environmentálnej oblasti, priamu komunikáciu a presnejšie pravidlá pre triedenie odpadu. Menej častou odpoveďou bola väčšia výstavba a podpora fungovania separátnych liniek

Jednou z najčastejších odpovedí bolo zníženie poplatku za vývoz komunálneho odpadu. Aj napriek nízkym poplatkom za vývoz odpadu, obyvatelia pociťujú jeho každoročné zvyšovanie, ktoré sa im zdá nespravodlivé a často nesprávne odkomunikované. Obyvatelia by naopak prijali zníženie poplatku práve v prípade triedenia.

Otázka č. 7 Vedeli ste, že miestnemu poplatku za komunálny odpad nepodlieha elektroodpad, papier, sklo, plasty ani kovy?

Otázkou sme sledovali najmä informovanosť občanov Prešovského kraja o miestnych poplatkoch. Pri tvorbe dotazníka sme sa často stretávali s nespokojným názorom obyvateľov, že poplatok sa každým rokom zvyšuje. Výsledkom prieskumu je, že iba 30% respondentov pozná znenie poplatku a až 70% respondentov nevie, že poplatku za komunálny odpad nepodliehajú zberné suroviny uvedené v otázke.

Graf 5 Informovanosť občanov Prešovského kraja o znení miestneho poplatku za komunálny odpad

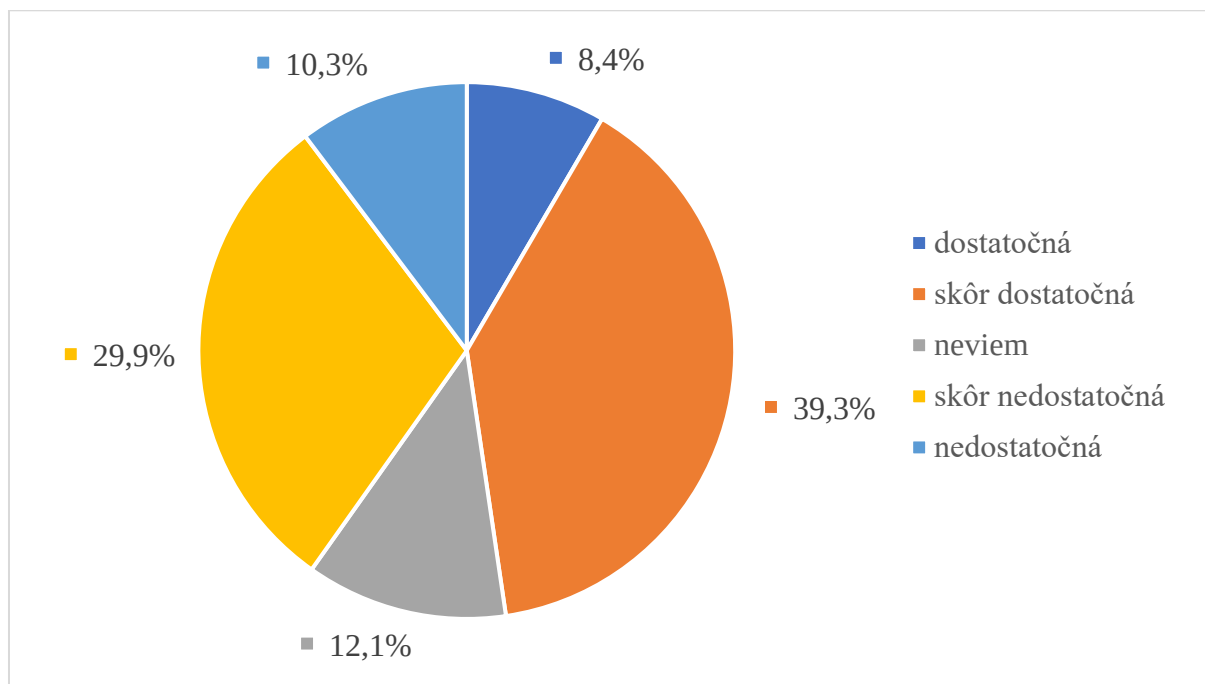
Zdroj: Vlastné spracovanie na základe prieskumu

Otázka č. 8 Podporuje podľa Vás obec/štát recykláciu dostatočne?

Z dotazníka vyplýva nespokojnosť obyvateľov Prešovského kraja s podporou separovania zo strany štátu. 29,9 % opýtaných odpovedalo na otázku, či podporuje štát recykláciu dostatočne, skôr nie a 10,3% sa vyjadrilo, že nie. Za negatívnu považujeme aj váhavosť 12,1% respondentov, ktorí si vybrali možnosť neviem. Možnosti áno a skôr áno dosiahli u opýtaných spolu 47,7 %, čo nezodpovedá väčšine.

Otázka úzko súvisí s otázkou č.7 ohľadom predstavy konkrétnej a pre nich ideálnej pomoci podpory recyklácie. V súčasnosti však už existuje konkrétna environmentálna pomoc od štátu s podporou EÚ. Spomínali sme najmä poplatok iba za komunálny odpad, nie separovaný.

Graf 6 Názor obyvateľov Prešovského kraja na podporu recyklácie od štátu

Zdroj: Vlastné spracovanie na základe prieskumu

Otázka č. 9 Akú formu odmeňovania za triedenie odpadu poznáte resp. využili ste ju?

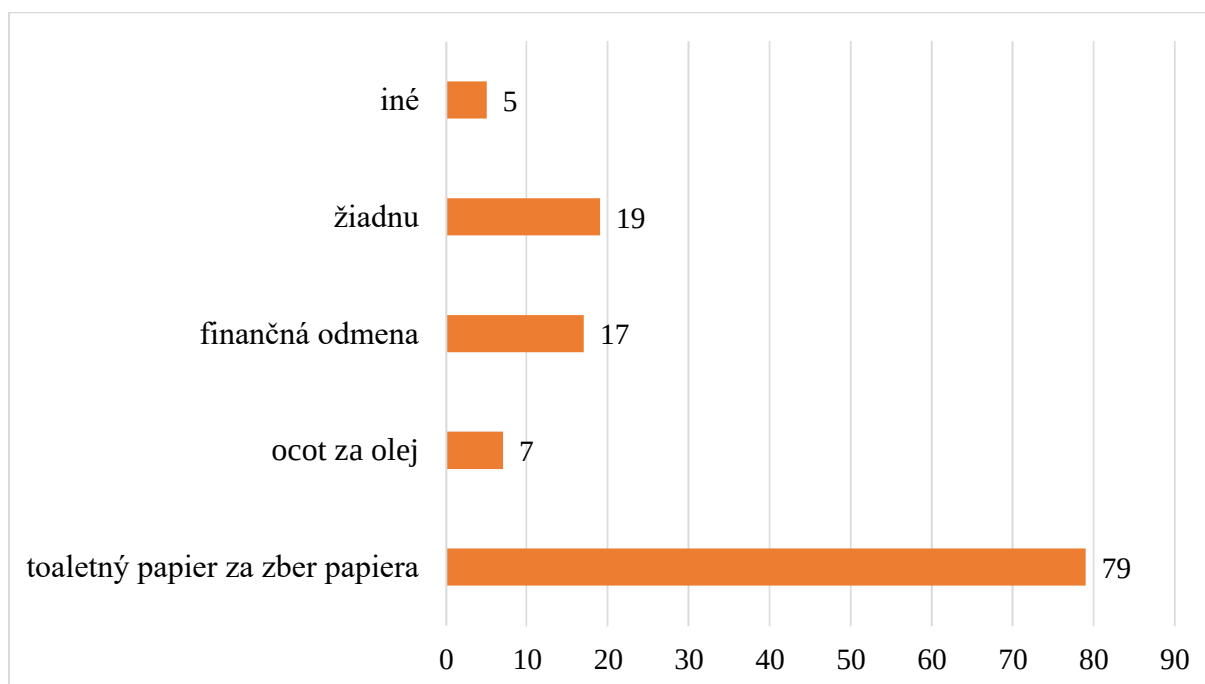
Výber z možností: toaletný papier za zber papiera, ocot za zozbieraný kuchynský olej, finančná odmena, žiadnu, iné

Respondenti si v prípade tejto otázky mohli vybrať súčasne z viacerých možností naraz. Najviac známou odmenou za separovanie odpadu bola medzi respondentami ponuka toaletného papiera výmenou za zozbieraný papier. Respondenti ju označili až 79 ráz. Takúto výmenu vo väčšine realizujú súkromné zberné dvory, v súčasnosti ponúkajú už aj viacero papierových hygienických výrobkov alebo aj finančnú odmenu v priemere 0,04 €/kg papiera.

Ocot za zozbieraný kuchynský olej je na východnom Slovensku pomerne novou skutočnosťou, preto len 7 respondentov vybralo túto možnosť. Zberné dvory postupne začínajú ponúkať túto službu popri výkupe papiera, zbierajú len kuchynský rastlinný olej, nie živočíšne tuky, motorový alebo minerálny olej. Použitý kuchynský olej sa neskôr využíva ako biopalivo.

V kategórii „iné“ respondenti spomenuli najmä zľavy v miestnych obchodoch po preukázaní uloženia zberného odpadu na zbernom dvore a skúsenosť s ponukou záhradných sadeníc a hnojiva za odovzdaný bioodpad.

Graf 7 Popularita odmien za triedenie odpadu medzi obyvateľmi Prešovského kraja

Zdroj: Vlastné spracovanie na základe prieskumu

Otázka č. 10 Na škále od 1 po 5, akú z možností predchádzania vzniku odpadu sa snažíte realizovať vo svojej domácnosti?

Ponúkané možnosti: kupovanie kvalitnejšej elektroniky, kupovanie lokálnych výrobkov, slow-fashion (ekologická móda), vlastné textilné nákupné tašky, nepoužívanie jednorázových produktov

Prvou možnosťou bol nákup kvalitnejšej elektroniky so zámerom dlhšej trvácnosti. V absolútnych číslach sa až 74 respondentov (69%) vyjadrilo o väčšej či menšej snahe kupovať kvalitnejšiu elektroniku, ktorá vydrží dlhšie. Dôvodom nenakupovania kvalitnej elektroniky zvyšných 31% opýtaných môže byť nedostatok finančných prostriedkov. Práve nižšia nominálna mzda ovplyvňuje nákup drahších výrobkov. „Kým HDP na obyvateľa v Prešovskom kraji tvorí iba 25 % z bratislavskej úrovne, disponibilný príjem na jedného člena domácnosti vykazuje podstatne nižšiu mieru disparity medzi tými istými krajinami: 70 %. Za ostatné 4 roky sa disparita meraná HDP zmiernila o 1 percentuálny bod, ale cez disponibilný príjem sa zhoršila o 3 percentuálne body⁵²“.

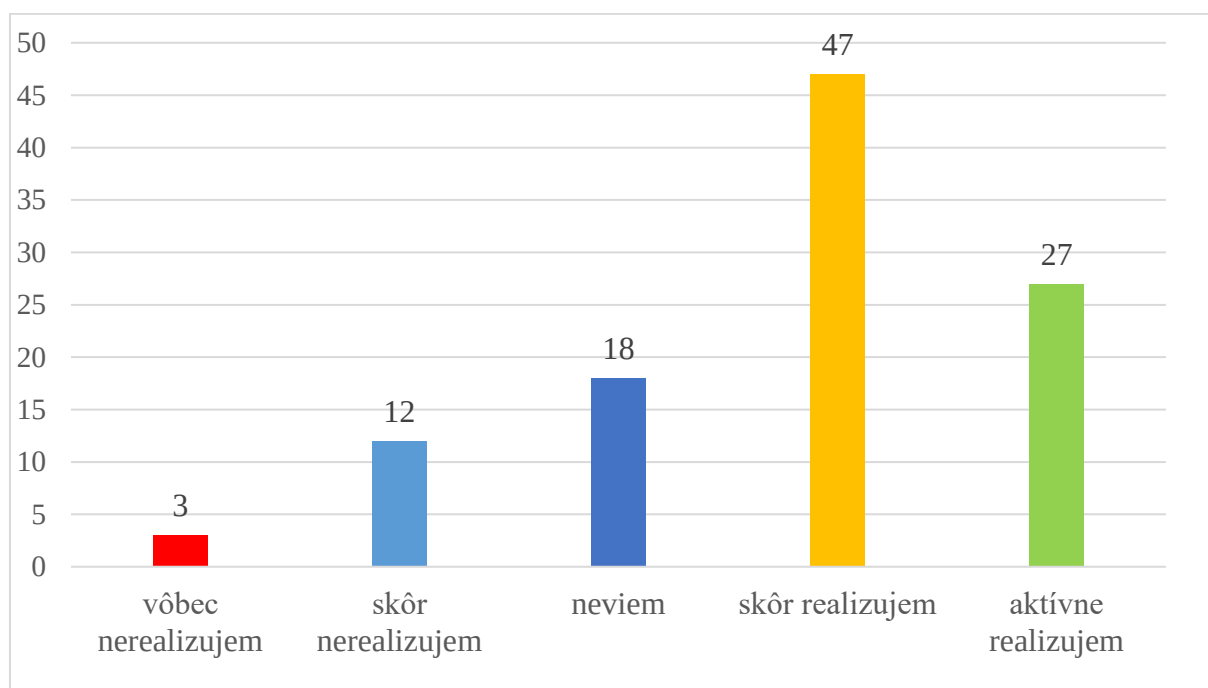
Elektronické výrobky obsahujú nebezpečné látky, ktoré sú škodlivé pre životné prostredie, ako príklad sa uvádzajú najmä žiarivky obsahujúce ortuť a freóny v chladničkách. V iných typoch elektrozariadení sa naopak nachádzajú cenné suroviny (zlato v mobiloch,

⁵² VLADOVÁ, Anna. SOLČANSKÁ, Helena. Produkčný potenciál regiónov sa zblízuje, najbohatší región je naďalej lákadlom pre ľudí v produktívnom veku. In: Biatec, s. 17. roč. 27, 4/2019, Vydáva NBS. ISSN 1335-0900

železo v sporákoch, medené drôty atď.). Aj kvôli týmto faktom sa stále viac do popredia dostáva rozšírená zodpovednosť výrobcov, vďaka ktorej by sa výrazne zabránilo únikom nebezpečných látok z použitých zariadení. Taktiež by sa zachovali cenné suroviny, ktoré by už nebolo nutné ťažiť z prírody, ale získavať z nepotrebných zariadení.

Ďalším dôležitým cieľom je motivovať nielen zákazníka ku kúpe, ale aj výrobcu k produkcii zariadení, ktoré sa budú dať ľahko a efektívne recyklovať. Ide o tzv. ekodesig. Rozšírená zodpovednosť je v EÚ stanovená smernicou o odpadoch, elektrických a elektronických zariadeniach a platí pre všetky členské štáty EÚ od roku 2003⁵³. Výrobcovia si môžu plniť svoju zodpovednosť zberu a ekologickej recyklácie sami, alebo si môžu založiť špecializovanú súkromnú firmu, ktorá zbiera elektroodpad za nich. Účasť v tomto kolektívnom systéme je pre výrobcu dobrovoľná.

Graf 8 Nákup kvalitnejšej elektroniky občanmi Prešovského kraja

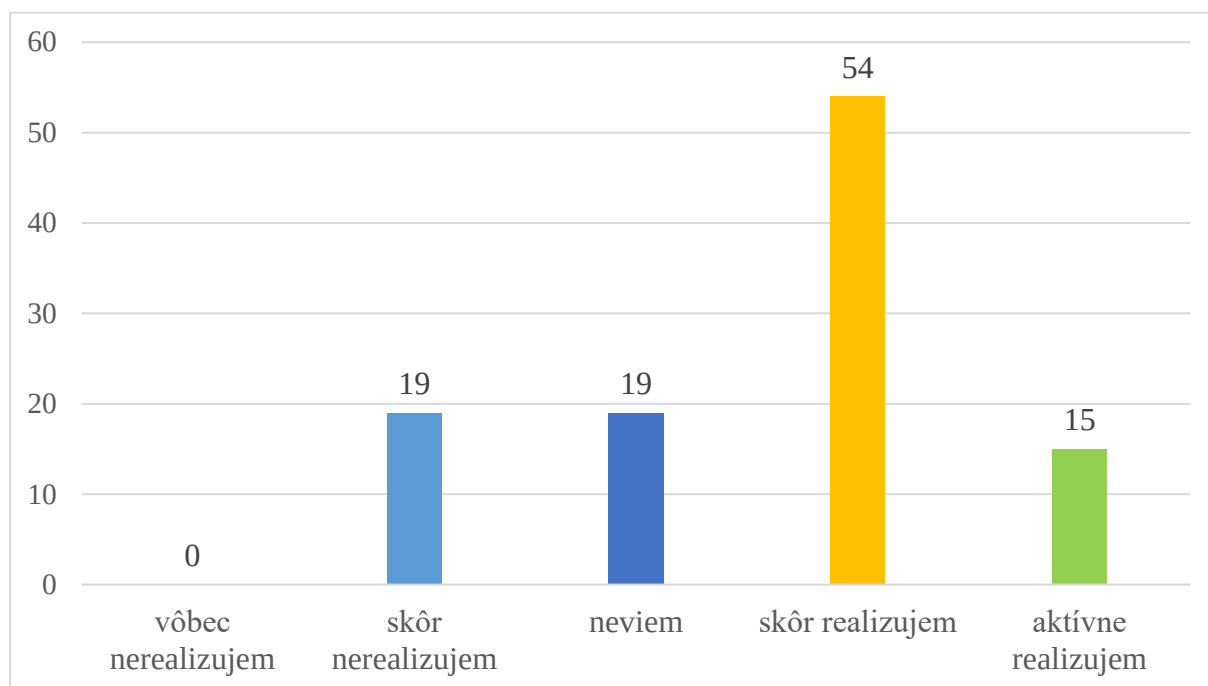
Zdroj: Vlastné spracovanie na základe prieskumu

Ďalšou možnosťou predchádzania vzniku odpadu bol nákup lokálnych výrobkov. Nešpecializovali sme sa na konkrétne výrobky, predpokladáme však, že ide najmä o potravinárske produkty. Obyvatelia Prešovského kraja sú prevažne lokálne orientovaní.

⁵³ Smernica Európskeho parlamentu a rady 2004/35/ES o environmentálnej zodpovednosti pri prevencii a odstraňovaní environmentálnych škôd. Dostupné na: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/SK/TXT/PDF/?uri=CELEX:32004L0035&from=SK>

V absolútnych číslach až 69 respondentov zo 107 presadzuje lokálne výrobky. Možnosť „vôbec nerealizujem“ si nevybral ani jeden z opýtaných.

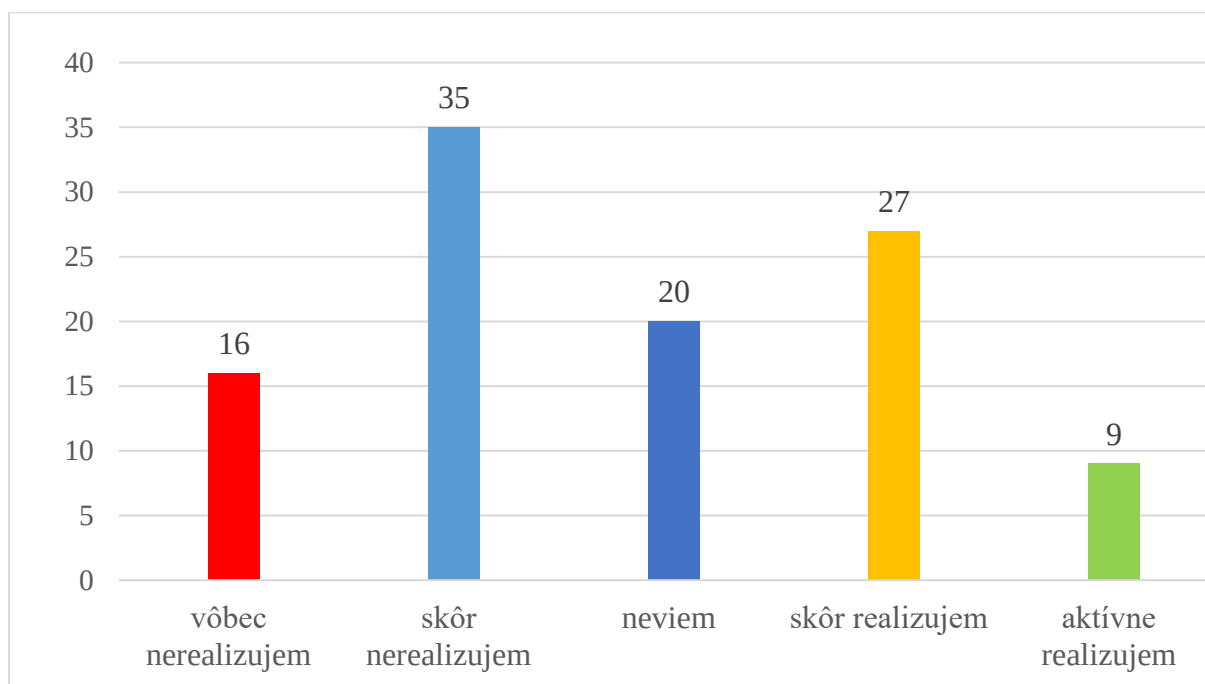
Graf 9 Nákup lokálnych produktov občanmi Prešovského kraja

Zdroj: Vlastné spracovanie na základe prieskumu

Tretou možnosťou predchádzania vzniku odpadu v domácnostiach bolo presadzovanie ekologickej „slow-fashion“ módy. „Slow-fashion“ je označenie pre módu, ktorej ide viac o tvorbu kvalitného oblečenia a snahu šetriť životné prostredie, predovšetkým tým, že produkuje výrobky, ktoré spotrebujú na výrobu menej farbiva a vody, alebo sa ľahšie v prírode rozložia. Pomalá móda predstavuje lokálne značky a miestnych dizajnérov, ktorí vlastnoručne šijú kvalitné oblečenie. Takéto oblečenie je drahšie, keďže aj náklady na jeho výrobu sú vyššie. 48% respondentov z Prešovského kraja nepresadzujú možnosť ekologickej módy ako prevenciu vzniku odpadu. Kvalitné a ekologické oblečenie si mnoho obyvateľov dovoliť nemôže, a preto často nakupujú lacnejšie varianty, ktoré pri doprave ku konečnému spotrebiteľovi precestovali mnoho kilometrov. Možnosti „skôr realizujem“ a „aktívne realizujem“ si vybralo 33% opýtaných. Možnosť „neviem“ zvolilo 18% respondentov. Pomalá móda je relatívne novým trendom, ktorý potrebuje ešte čas, kým sa dostane do povedomia občanov.

Graf 10 Nákup ekologickej módy občanmi Prešovského kraja

Zdroj: Vlastné spracovanie na základe prieskumu

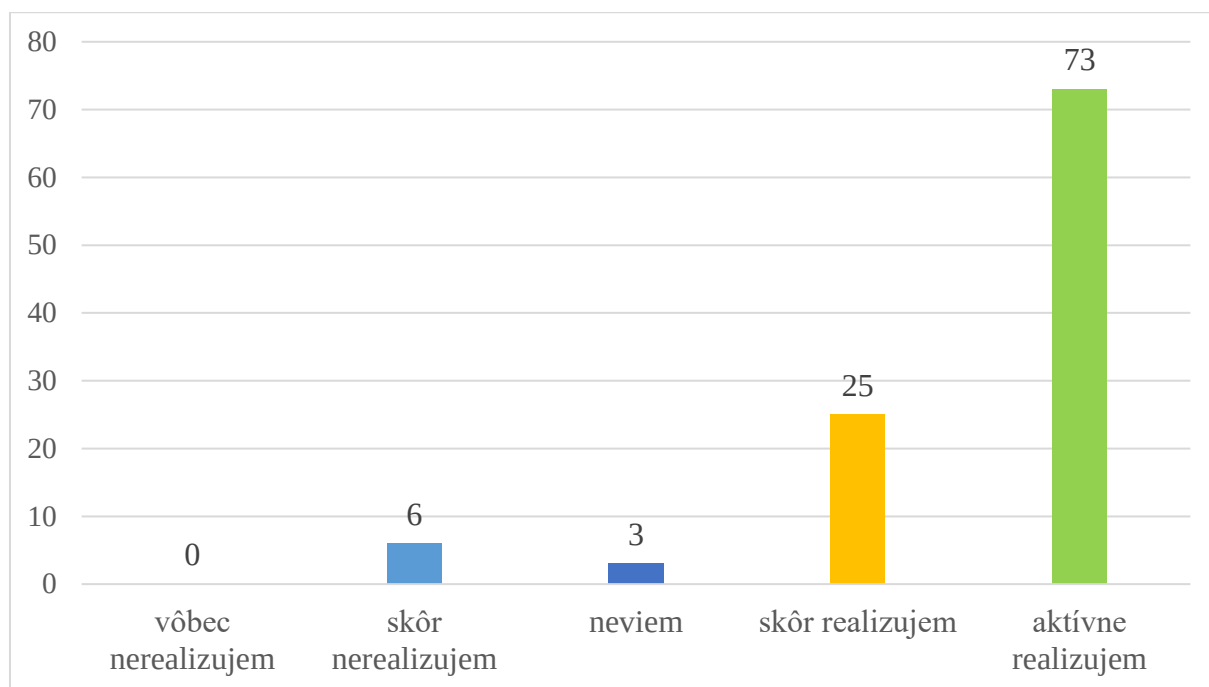
Najviac využívanou možnosťou predchádzania vzniku odpadu je uprednostňovanie vlastných textilných tašiek občanmi Prešovského kraja. Kladný výsledok je dôsledkom spoplatnenia plastových tašiek pri nákupoch. V zmysle zákona č. 79/2015 Z. z.⁵⁴ o odpadoch vznikla od 1.1. 2018 podnikateľským subjektom povinnosť spoplatnenia plastových tašiek a poskytovania alternatívnych druhov tašiek z papiera alebo textilu. Aj tento fakt má za následok, postupné „zvyknutie si“ na svoje vlastné textilné nákupné tašky. V Prešovskom kraji ich preferuje skoro 92% opýtaných obyvateľov.

Keďže majú spotrebitelia na výber viacero druhov tašiek, sami sa môžu rozhodnúť pre preferovaný druh. Papierové tašky sú vo všeobecnosti drahšie, takže cena môže ovplyvniť spotrebiteľovo správanie. Avšak aj v prípade plastových tašiek sa obchody správajú ekologickejšie a aj keď majú v ponuke tašky z plastu, majú predsa len zvýšenú životnosť a v prírode sa jednoduchšie rozložia (Vidová, 2019⁵⁵).

⁵⁴ Zákon č. 79/2015 Z. z. o odpadoch a o zmene a doplnení niektorých zákonov. Dostupné na: <https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/2015/79/20170101>

⁵⁵ VIDOVÁ, Jarmila. Households as an important part of the circular economy. In: *WASTE FORUM*. Praha: CEMC – České ekologické manažerské centrum, z.s., 2019, č.3, s. 183, ISSN 1804-0195. Dostupné online: http://www.wasteforum.cz/cisla/WF_3_2019.pdf#page=5

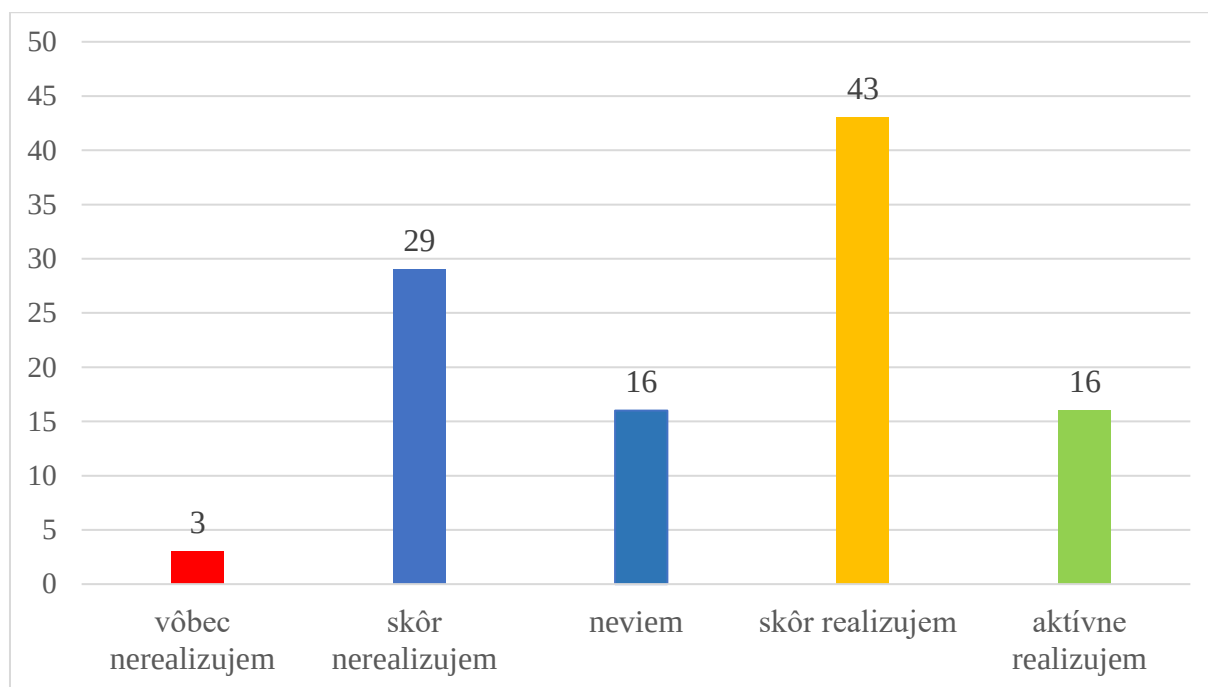
Graf 11 Používanie vlastných textilných nákupných tašiek obyvateľmi Prešovského kraja

Zdroj: Vlastné spracovanie na základe prieskumu

Poslednou možnosťou je úmyselné a vedomé nepoužívanie jednorazových produktov obyvateľmi Prešovského kraja. 40% opýtaných na škále označilo možnosť „skôr realizujem“ a 15% respondentov možnosť „aktívne realizujem“. Obyvatelia si totiž nevedia predstaviť spoločnosť úplne bez jednorazových, zväčša plastových produktov. Takýto stav by bol ideálny, nie však reálny. Jednorazové produkty sú v mnohých prípadoch oveľa hygienickejšie a bezpečnejšie, preto považujeme 27% respondentov, ktorí skôr nerealizujú a 3%, ktoré vôbec nerealizujú nepoužívanie jednorazových obalov, za prijateľný a kladný výsledok.

Graf 12 Vyhnutie sa používaniu jednorazových produktov obyvateľmi Prešovského kraja

Zdroj: Vlastné spracovanie na základe prieskumu

4.2.1 Závěry dotazníkového prieskumu

Prostredníctvom prieskumu sme zistili, že respondenti aktívne separujú odpad vo svojej domácnosti. Pomoc štátu v podpore triedenia odpadu považujú za nedostatočnú. Firmám, ktoré zaobchádzajú s odpadom vyslovili v prieskume dôveru. Občania vnímajú danú problematiku a majú návrhy na zlepšenie a zvýšenie motivácie separovať, ktoré by prijali a boli by pre nich užitočné. V rámci svojich možností vyvíjajú respondenti snahu o predchádzanie vzniku odpadu vo svojich domácnostiach.

Väčšina z respondentov pozná a v minulosti využila výhody, ktoré ponúkajú zberné dvory a obce. Vďaka návrhom respondentov vnímame zvýšený záujem o správne separovanie v Prešovskom kraji.

Hypotézu č. 2 nepovažujeme za potvrdenú. Za jej vyvrátením stoja výsledky prieskumu o informovanosti obyvateľov Prešovského kraja. Veľká časť občanov nevníma podporu triedenia od štátu. 70 % občanov nemalo vedomosť o znení miestneho poplatku za komunálny odpad a síce, že odpad, ktorý separujú a nevyhadzujú do komunálu (sklo, papier, plast, elektroodpad a kov) tomuto poplatku nepodlieha. Takto sme dospeli aj k záveru, že komunikácia medzi obcami a ich obyvateľmi v Prešovskom kraji je nedostatočná. Na základe výsledkov prieskumu konštatujeme nevedomosť a neinformovanosť obyvateľov, za čo vlastne poplatok uhrádzajú.

Z prieskumu vyplýva ochota a aktívna realizácia základných enviromentálnych činností, ktoré predchádzajú vzniku odpadu z domácností. Na základe týchto výsledkov považujeme tretiu hypotézu za potvrdenú. Obyvatelia vyvíjajú snahu predovšetkým v oblasti zaobstarávania vlastných nákupných tašiek, nákupu lokálnych potravín a nepoužívania jednorazových produktov. Menšiu mieru aktívnej realizácie nachádzame pri nákupe kvalitnejšej elektroniky a realizácie ekologickej módy. Najmä slow-fashion považujeme za pomerne nový trend, ktorý v súčasnosti narastá v spoločnosti na popularite.

Najefektívnejším riešením narastajúcej produkcie odpadu by bolo zamedzenie jeho vzniku. To však pri súčasnom spotrebiteľskom nastavení nie je reálne. Pre zníženie miery znečistenia životného prostredia odpadom, navrhujeme viacero opatrení. Jedným z nich je osвета spotrebiteľov v oblastiach separovania a recyklácie odpadu. Respondenti sa v odpovediach vyjadrili za podporu triedenia vo forme zlepšenia údržby a rozmiestnenia zberných nádob a umožnenia výkupu plastových fliaš. Najmä zavedenie výkupu a vratného za plastové fľaše považujeme za efektívny spôsob opätovného využitia výrobkov.

K používaniu vlastných nákupných tašiek spotrebiteľov motivovalo spoplatnenie plastových tašiek v obchodoch. Podobné opatrenie by sa dalo zaviesť aj na iné plastové produkty. Týmto spôsobom by mohli spotrebiteľia nahradiť napríklad jednorazové mikroténové vrecká za papierové alebo vlastné látkové vrecúška.

Za dôležitú považujeme aj spoluprácu štátu, výrobcov a spotrebiteľov. Štát je kompetentný svojou politikou určiť výrobcovi konkrétne pravidlá pre obsah recyklovaných surovín vo výrobkoch a ich obaloch. Spotrebiteľ tak môže pri nákupe zohľadniť ekologický postoj výrobcu, ktorému je sám naklonený a rozhodnúť sa pre jeho výrobok.

Obyvatelia Prešovského kraja poznajú len pár odmien za triedenie odpadu. Zberné spoločnosti by na základe štátnej podpory mohli spopularizovať aj ďalšie, menej známe formy odmien. Taktiež by mohli zaviesť aj nové verzie odmien, o ktoré obyvatelia v prieskume prejavili záujem – zľavy na produkty v lokálnych obchodoch (napríklad na rôzne bio výrobky) a záhradné priesady pri odovzdaní biologicky rozložiteľného odpadu.

5 Diskusia

Hospodárska politika a jej nástroje ponúkajú v pomerne veľkej miere riešenia pre negatívne dopady globalizácie a jej trendov. Nedokážu síce úplne stimulovať individuálne správanie jednotlivcov k prírode a životnému prostrediu, môžu však zákonom aktivovať samosprávy, firmy a iné subjekty k environmentálnym krokom predchádzania odpadu a lepšieho nakladania s ním. Politickí predstavitelia a štátne inštitúcie môžu zlepšiť komunikáciu s občanmi a doplniť chýbajúce informácie.

V prvej časti sme sa venovali globálnym trendom a rastúcemu znečisteniu životného prostredia zo strany obyvateľov. Neskôr v praktickej časti sme sa venovali skúmaniu spotreby tovaru obyvateľmi. Ich rastúca spotreba čiastočne stojí za rastúcim množstvom odpadu. Práve v oblasti nakladania s odpadom obyvateľstvu chýbajú informácie. Štát sa svojou politikou môže viac priblížiť obyvateľom, informovať o dopadoch vysokej materiálnej spotreby, predovšetkým cez diskusné politické relácie a verejnoprávne televízie a rádiá. V súčasnosti sa síce zákonodarní činitelia venujú najmä kríze spôsobenej vírusom COVID-19, jej ekonomickým následkom a zdravotníctvu, stále je tu však potreba diskutovať aj ekologickej kríze. Stále viac sa stupňujú požiadavky na Ministerstvo životného prostredia SR, avšak pri novovznikajúcej vláde v marci roku 2019 sa pozornosť upriamovala predovšetkým na silové rezorty vnútra, obrany a financií. Zmena v spoločnom vnímaní MŽP SR obyvateľmi a médiami ako podstatný a dôležitý rezort sa dá doceliť najmä informovaním o dosiahnutých výsledkoch a prezentovaním svojej práce nielen na štátnej úrovni, ale aj na občianskych fórach.

Nevyhnutná je koordinovaná spolupráca viacerých inštitúcií a sektorov, ktoré by neskôr mohli navrhovať svoje vlastné sektorové environmentálne stratégie. Taktiež navrhujeme vyššiu mieru spolupráce štátnych inštitúcií so samosprávami ako aj zástupcami rôznych profesijných a iných zväzov a s tretím sektorom. Efektívna spolupráca bude dôležitá v prípade potreby zmien, ale aj pri následnej kontrole.

Pomalá móda a jej popularizácia v spoločnosti by mohla byť dôležitou súčasťou nového konceptu cirkulárnej ekonomiky, kde je produkt a materiál súčasťou cyklu tak dlho, ako je to možné, čím sa znižuje množstvo vzniknutého odpadu. Okrem toho minimalizuje negatívne environmentálne dopady z produkcie a robí priemysel udržateľnejším. Nástrojom urýchlenia tohto trendu by mohla byť jeho popularizácia nielen medzi osobnosťami zo spoločenského života, ale aj medzi vládnymi predstaviteľmi. Na úrovni hospodárskej politiky, je propagácia možná pomocou výhod pre fair-trade spoločnosti, ale aj konkrétnymi štátnymi nákladmi v oblasti zdravotníctva (pracovné odevy pre zdravotníkov), vnútra (policajné a vojenské

oblečenie) a iných. Výdavky na takéto odevy by boli prezentované ako ekologické a aj takýto malý krok by vyvolal sympatie občanov k ekologickej móde.

Veľa produktov sa v súčasnosti príliš rýchlo pokazí, nedá sa opätovne používať, opraviť alebo recyklovať, alebo je jednoducho vyrobených iba na jedno použitie. Hospodárska politika môže ponúknuť akčný plán pre obehové hospodárstvo s prísnejšími pravidlami pre dizajn výrobkov a recykláciu. Ako súčasť plánu navrhujeme stanovenie limitov pre podiel recyklovaných plastov v obaloch potravín, ale aj v konštrukčných alebo stavebných materiáloch, či v automobiloch.

Ako efektívny nástroj v oblasti zberu elektro-odpadu považujeme zodpovednosť výrobcov v kolektívnom systéme zvýšením počtu zberných miest rovnomerne po celej krajine, nielen v blízkosti veľkých miest. Takiež je tu potreba riadnej ukotvenosti a pochopenia myšlienky kolektívnych systémov. Účasťou výrobcu v kolektívnom systéme totiž jeho rozšírená zodpovednosť nezaniká. Výrobca sa teda zodpovednosti nemôže zbaviť tým, že sa stane účastníkom takéhoto systému. Pokiaľ kolektívny systém svoje povinnosti riadne neplní, je za naplnenie týchto povinností zodpovedný tak výrobca ako aj kolektív. Išlo by takto o veľmi rozumné ustanovenie, pretože v opačnom prípade by to mohlo viesť k rezignácii opatrnosti výrobcov, ktorí by si vybrali najlacnejšie kolektívne systémy, ktoré by nízke ceny mohli dosahovať nelegálnym spôsobom. Takto by bolo zaistené obozretné zváženie výberu kolektívneho systému výrobcom a záujem o spôsob fungovania v priebehu účasti.

Záver

V súčasnosti existuje mnoho spôsobov ako zmiernovať dôsledky globalizácie na hospodárskej úrovni. Cieľom každej krajiny by malo byť efektívne nakladanie s odpadmi a zanechanie prirodzeného ekosystému a klímy budúcim generáciám. Diskusia o enviromentálnych problémoch je vo veľkej miere prítomná na nadnárodnej úrovni, často však na úrovni štátov niektorým krajinám chýba. Na Slovensku sa téma environmentálnych problémov zväčša točí okolo výrubu lesov a okolo nelegálnych skládok. Práve na tému odpadu, jeho vzniku u výrobcov a predchádzaniu u spotrebiteľov, sme chceli upozorniť našou prácou.

V práci sme sa zamerali na charakteristiku globalizácie a jedného z jej momentálne najvýraznejších trendov. Ekologickej kríze sa v posledných rokoch dostáva primeranej pozornosti a na európskej úrovni sú už dlhší čas diskutované a určené ciele pre zníženie spotrebiteľského dopadu na životné prostredie.

Venovali sme sa znečisteniu životného prostredia. Jedným z dôvodov znečistenia je globálny rast populácie a súčasne s ním aj globálny rast spotreby tovarov. Sústredili sme sa predovšetkým na nadmernú spotrebu produktov obyvateľmi. Čiastkovým cieľom bolo zistiť záujem o separovanie odpadu a mieru aktivity obyvateľov v predchádzaní vzniku odpadu. Chceli sme zistiť, aká je informovanosť obyvateľov o štátnej podpore v oblasti nakladania s odpadmi a akú konkrétnu podporu separovania odpadu zo strany samospráv by prijali. Obidva ciele považujeme podľa nášho názoru za splnené v postačujúcej forme.

Obyvatelia Prešovského kraja sú naklonení k triedeniu odpadu a o túto tému sa zaujímajú. Pozornosť vzbudzovali najmä ich konkrétne návrhy na zlepšenie motivácie triediť odpad. Vyslovili sa najmä za zvýšenie koncentrácie smetných a zberných nádob, zavedenie výkupu plastových fliaš a rozšírenie odmien za zbieranie zberných surovín a bioodpadu.

Podpora malých a stredných podnikateľov, ktorí majú záujem ponúkať ekologické výrobky a služby je taktiež v oblasti záujmu hospodárskej politiky. Náklady na ich produkciu sú drahšie, no priateľskejšie k životnému prostrediu. Práve kvôli tejto skutočnosti navrhujeme pre takýchto podnikateľov úľavy a zároveň prísnejšie pravidlá pre dizajn a obal výrobkov pre ostatné firmy.

Hospodárska politika môže viac ako k zníženiu rastu spotreby prispieť skôr k efektívnemu nakladaniu s odpadom, ktorý touto spotrebou vzniká. Svojimi nástrojmi môže stimulovať produkciu výrobkov s väčším podielom recyklovaného materiálu. V záujme hospodárskej politiky a v záujme každej vlády, ktorej je súčasťou, by malo byť hľadanie riešení pre ekologické zaobchádzanie s odpadom a predchádzanie jeho vzniku už pri výrobe.

Zoznam použitej literatúry

2020 UN Biodiversity Conference. Dostupné na internete: <http://sdg.iisd.org/events/2020-un-biodiversity-conference/> [3.3.2020]

Amsterdamská zmluva. Hlava IIIa. Dostupné na internete: <https://www.nrsr.sk/web/Static/sk-SK/EU/Doc/amsterdamska-zmluva.pdf> [3.3.2020]

BALASSA, B. Teorie ekonomické integrace. Praha. 1966. s 328

BOWEN, Kathryn J. a kol., Implementing the “Sustainable Development Goals”: towards addressing three key governance challenges—collective action, trade-offs, and accountability. In: *Current Opinion in Environmental Sustainability*. Elsevier, 2017, č. 26-27, s. 90-96, ISSN 1877-3435

BRACJUN, A. Hospodárska politika Európskej únie. Bratislava: SPRINT dva. 2008. s.221. ISBN 978-80-969927-8-2

Donato De Rosa a kol., A LOW-CARBON GROWTH STUDY FOR SLOVAKIA: implementing the EU 2030 climate and energy policy framework, 2019. s. 15, dostupné na internete: https://www.minzp.sk/files/iep/2019_01_low-carbon-study.pdf [15.3.2020]

DUODU, Frederick. *Global Environmental Problems and Politics. An analysis on why global environmental problems are difficult to address through political solutions*, 2018. Stockholm university, Dostupné na: https://www.researchgate.net/publication/331165206_Global_Environmental_Problems_and_Politics_An_analysis_on_why_global_environmental_problems_are_difficult_to_address_through_political_solutions [15.4.2020]

Európska environmentálna agentúra 2018. Dostupné na internete: <https://www.eea.europa.eu/sk/signaly-eea/signaly-2018/clanky/vyuzivanie-vody-v-europe-2013> [12.3.2020]

Európska environmentálna agentúra, *The European environment —state and outlook 2020 Knowledge for transition to a sustainable Europe*. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2019.s.40-47 ISBN 978-92-9480-090-9. Dostupné online: <https://www.eea.europa.eu/publications/soer-2020> [10.1.2020]

Európska komisia. Stratégia Európa 2020. *Horizon Europe - the next research and innovation framework programme*. Dostupné na internete: https://ec.europa.eu/info/horizon-europe-next-research-and-innovation-framework-programme_en#proposal [11.2.2020]

Európska komisia. The European Green Deal Investment Plan and Just Transition Mechanism explained. 2020. Dostupné na internete: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/qanda_20_24 [15.2.2020]

Európsky parlament. 2015. správa. Dostupné na:
<https://www.europarl.europa.eu/news/sk/headlines/society/20180301STO98928/ktore-krajiny-a-odvetvia-vypustaju-najviac-emisii-infografika> [15.3.2020]

Európsky parlament. *Ktoré krajiny a odvetvia vypúšťajú najviac emisií skleníkových plynov (infografika)*. 2018. Dostupné na:
<https://www.europarl.europa.eu/news/sk/headlines/society/20180301STO98928/ktore-krajiny-a-odvetvia-vypustaju-najviac-emisii-infografika> [15.5.2020]

Eurostat, 2018. Dostupné na:
https://ec.europa.eu/eurostat/statisticsexplained/index.php/Tourism_statistics [15.3.2020]

Eurostat. Dostupné na: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-eurostat-news/-/DDN-20200318-1> [15.3.2020]

FIFEKOVÁ, Elena. Pohľad na vývoz zo Slovenska štruktúrnou optikou. In: Monitor hospodárskej politiky. Bratislava: Ekonomická univerzita v Bratislave, 2018, č.2, s. 15-20, ISSN 2453-9287

GÁLIS, Martin. *Skládky za humnom*, Komentár 2020/1, Inštitút environmentálnej politiky, MŽP SR. Dostupné na internete:
https://www.minzp.sk/files/iep/2020_1_skladky_za_humnom.pdf [8.3.2020]

HALÁNOVÁ, Zuzana, *Triedený odpad skončil v Bratislave nakope*, In: SME, 2013. ISSN (online) 1335-4418. Dostupné na internete: <https://bratislava.sme.sk/c/6856681/triedený-odpad-skonicil-v-bratislave-nakope.html> [24.4.2020]

HALUŠ, M. Prehľad nástrojov na znižovanie emisií skleníkových plynov. analýza Inštitútu finančnej politiky MF SR. 2011. Dostupné na internete:
<https://www.mfsr.sk/sk/financie/institut-financnej-politiky/publikacie-ifp/ekonomicke-analyzy/23-prehľad-nastrojov-znizovanie-emisii-sklenikovych-plynov-september-2011.html> [15.3.2020]

HENDRYCH, Lukáš. *Klimatických uprchlíků přibývá, nárok na ochranu ale nemají*. Euractiv, 2019. Dostupné na: <https://euractiv.cz/section/klima-a-zivotni-prostredi/news/klimatickych-uprchliku-pribyva-narok-na-ochranu-ale-nemaji/> [15.5.2020]

HORÁK, Otakar. *Ovzdušie si zamorujeme autami a najmä kúrením, do pece hodíme hocičo, čo horí*. 2020. In: DenníkN. Dostupné na: <https://dennikn.sk/1727536/ovzdušie-si-zamorujeme-autami-a-najma-kurenim-do-pece-hodime-hocico-co-hori/> [7.5.2020]

IGNATENKO Anna- RAEI, Faezeh- MIRCHEVA, Borislava. 2019. IMF Working Paper. Global Value Chain: What are the Benefits and why do countries participate? [elektronický zdroj], s 21.

Integrovaný národný energetický a klimatický plán na roky 2021 – 2030. Ministrestvo hospodárstva SR. 2019. Dostupný na: <https://www.mhsr.sk/uploads/files/zsrwR58V.pdf> [15.3.2020]

KARPIŠ, Juraj. Houston, we have a problem..., INESS- Institute of Economic and Social Studies, 2007. Dostupné na internete: <https://www.iness.sk/sk/stranka/529-Houston-we-have-a-problem> [27.3.2020]

KLING, Arnold, *Not What They Had in Mind: A History of Policies that Produced the Financial Crisis of 2008*, George Mason University, 2009. s. 29-33. Dostupné na internete: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1474430 [24.4.2020]

Konfederácia európskych zariadení pre energetické využitie odpadu (CEWEP). Dostupné na: <https://www.cewep.eu/waste-to-energy-plants-in-europe-in-2017/> [24.4.2020]

KOŠIČIAROVÁ, Soňa a kol. Právo životného prostredia- všeobecná časť. 1. vydanie, Heuréka. s. 20. 2002, ISBN 80-968567-5-8

KRIVOŠÍK, Lukáš. *Čakajú nás prevratné zmeny*. In: .*tyždeň*. Bratislava: W PRESS. 2012. č. 34. ISSN 1336-653X (online) Dostupné online: <https://www.tyzden.sk/casopis/11817/cakaju-nas-prevratne-zmeny/?ref=kat> [15.3.2020]

LISÝ, Ján a kol. *Ekonomia*. 1. vydanie. Praha: Wolters Kluwer, 2016. s.584, ISBN 978-80-7552-275-7

LP/2019/772 Návrh integrovaného národného energetického a klimatického plánu na roky 2021 – 2030. Dostupné na internete: <https://www.slov-lex.sk/legislativne-procesy/-/SK/dokumenty/LP-2019-772> [15.3.2020]

OECD.2009. *The economics of Climate Change Mitigation. Policies and options for global action beyond 2012*, OECD Publishing, Paris. Dostupné na internete: <https://www.oecd.org/environment/cc/theeconomicsclimatechangemitigationpoliciesandoptionsforglobalactionbeyond2012.htm> [20.3.2020]

Oldenburger Onlinezeitung, 2020. Dostupné na: <https://www.olderburger-onlinezeitung.de/nachrichten/post-chef-erwartet-keinen-rueckschlag-fuer-globalisierung-40018.html> [17.5.2020]

OSN, *Growing at a slower pace, world population is expected to reach 9.7 billion in 2050 and could peak at nearly 11 billion around 2100*. 2019. Dostupné online: <https://www.un.org/development/desa/en/news/population/world-population-prospects-2019.html> [17.5.2020]

OSN, *The World's Cities in 2018*. Data Booklet. 2018. s 4-7. Dostupné na: https://www.un.org/en/events/citiesday/assets/pdf/the_worlds_cities_in_2018_data_booklet.pdf [17.5.2020]

SCHLEICH, Joachim. A fair climate deal? Accountability first!, In: *The Conversation*, 2017, Dostupné na: <https://theconversation.com/a-fair-climate-deal-accountability-first-78935> [17.4.2020]

SIMON, F., EU Commission unveils 'European Green Deal': The key points. 2019. Dostupné na internete: <https://www.euractiv.com/section/energy-environment/news/eu-commission-unveils-european-green-deal-the-key-points/> [15.4.2020]

Smernica Európskeho parlamentu a rady 2004/35/ES o environmentálnej zodpovednosti pri prevencii a odstraňovaní environmentálnych škôd. Dostupné na: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/SK/TXT/PDF/?uri=CELEX:32004L0035&from=SK> [17.3.2020]

Smernica Európskeho parlamentu a rady 2004/35/ES o environmentálnej zodpovednosti pri prevencii a odstraňovaní environmentálnych škôd. Dostupné na: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/SK/TXT/PDF/?uri=CELEX:32004L0035&from=SK>
Správa o stave životného prostredia Slovenskej republiky v roku 2017. s. 19. Ministerstvo životného prostredia. 2017. Dostupné na: <https://www.enviroportal.sk/uploads/report/8142.pdf> [3.5.2020]

ŠIKULA, Milan. Globalizácia- rázcestie civilizácie. Bratislava: Sprint, 1999. s.124, ISBN 8088848466

TA3 . TASR.2019. *Susedné krajiny odmietli rok 2050 ako dátum uhlíkovej neutrality EÚ*. Dostupné na: <https://www.ta3.com/clanok/1158021/susedne-krajiny-odmietli-rok-2050-ako-datsum-uhlikovej-neutrality-eu.html> [17.4.2020]

VIDOVÁ, Jarmila. Households as an important part of the circular economy. In: *WASTE FORUM*. Praha: CEMC – České ekologické manažerské centrum, z.s.,2019, č.3, s. 183, ISSN 1804-0195. Dostupné online: http://www.wasteforum.cz/cisla/WF_3_2019.pdf#page=5 [10.5.2020]

VIDOVÁ, Jarmila. *Kruhová ekonomika a investície do efektívneho využitia surovín*. In: *Vedecký časopis FINANČNÉ TRHY*, Bratislava, Derivat 2015. č. 4/2015. s. 5. ISSN 1336-5711. Dostupné na: http://www.derivat.sk/files/2015_financne_trhy/Dec_2015_FT_Vidova_Kruhova%20ekonomika.pdf [19.5.2020]

VLADOVÁ, Anna. SOLČANSKÁ, Helena. Produkčný potenciál regiónov sa zblížuje, najbohatší región je naďalej lákadlom pre ľudí v produktívnom veku. In: *Biatec*, s. 17. roč. 27, 4/2019, Vydáva NBS. ISSN 1335-0900

Vyhláška MŽP SR o skládkovaní odpadov a dočasnom uskladnení kovovej ortuti 372/2015 Z. z., § 1 Výber lokality na vybudovanie skládky odpadov. Dostupné na internete: <https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/2015/372/20160101.html#poznanky.poznamka-1> [17.4.2020]

Zákon č. 79/2015 Z. z. o odpadoch a o zmene a doplnení niektorých zákonov. Dostupné na: <https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/2015/79/20170101> [14.3.2020]

Zmluva o Európskej únii (92/C191/01). Dostupné na internete: <https://www.nrsr.sk/web/Static/sk-SK/EU/Doc/maastrichtska-zmluva.pdf> [14.3.2020]

Zmluva o Európskej únii, Článok 50. 2007. Dostupné na: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/SK/TXT/?uri=celex:12016M050> [14.3.2020]

Zmluva z Nice, Vyhlásenie o budúcnosti únie, s. 83. 2001. Dostupné na internete: <https://www.nrsr.sk/web/Static/sk-SK/EU/Doc/zmluva-z-nice.pdf> [14.3.2020]

Zoznam skládok odpadov prevádzkovaných v SR v roku 2016, MŽP SR. Dostupné na internete: https://www.minzp.sk/files/sekcia-enviromentalneho-hodnotenia-riadenia/odpady-a-obaly/registre-a-zoznamy/skladky_2016_web.pdf [14.3.2020]

ZVARA,M., *Úvod do problematiky zmeny klímy*. s.5, SHMÚ, dostupné na: http://www.shmu.sk/File/Emisie/Zmena_Klima_Zvara_25_1_2012.pdf [7.3.2020]

Prílohy

Príloha A Dotazníkový prieskum

Triedenie odpadu a kruhová ekonomika v regióne

Som študentkou 3. ročníka Národohospodárskej fakulty na Ekonomickej univerzite v Bratislave. Formulár slúži ako podkladová báza pre praktickú časť mojej bakalárskej práce s názvom Globálne trendy a ich vplyv na hospodársku politiku. Cieľom je potvrdiť alebo vyvrátiť mnou dané hypotézy, skúmať mieru triedenia a recyklácie odpadu a zistiť záujem o podporu kruhovej ekonomiky v regióne. Ďakujem za Váš čas.

1. Vaše pohlavie

- Muž
- žena

2. Uved'te, prosím, z akého kraja pochádzate:

- Prešovský kraj
- Košický kraj
- Banskobystrický kraj
- Žilinský kraj
- Trenčiansky kraj
- Nitriansky kraj
- Trnavský kraj
- Bratislavský kraj

3. Do akej vekovej skupiny patríte?

- 18-25
- 26-45
- 46-65
- 66 a viac

4. Triedite vo Vašej domácnosti odpad?

- Áno
- Nie

5. Veríte, že Vami separovaný odpad je danou zbernou spoločnosťou skutočne recyklovaný?

- Áno
- Skôr áno
- Neviem
- Skôr nie
- Nie

6. Akú konkrétnu podporu separovania odpadu zo strany obce/štátu by ste prijali?

(otvorená otázka)

7. Vedeli ste, že miestnemu poplatku za komunálny odpad nepodlieha elektroodpad, papier, sklo, plasty ani kovy?

(Ak sa poplatok zvyšuje, je to kvôli zvyšovaniu množstva komunálneho odpadu a jeho náročnosti na skládkovanie)

- Áno
- Nie

8. Podporuje podľa Vás obec/štát recykláciu dostatočne?

- Áno
- Skôr áno
- Neviem
- Skôr nie
- Nie

9. Akú formu odmeňovania za triedenie odpadu poznáte resp. využili ste ju?

- Toaletný papier za zber papiera
- Ocot ako výmena za zozbieraný kuchynský olej
- Finančná odmena
- Žiadnu
- Iné

10. Na škále od 1 po 5, akú z metód predchádzania vzniku odpadu sa snažíte realizovať vo svojej domácnosti?

1-vôbec nerealizujem po 5- aktívne realizujem

- Kupovanie kvalitnejšej elektroniky
- Kupovanie lokálnych výrobkov
- Slow-fashion
- Vlastné textilné nákupné tašky
- Nepoužívanie jednorazových výrobkov